

Utjecaj Ugovora iz Maastrichta na približavanje europskih kultura

Kutić, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:581183>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Josip Kutić

**UTJECAJ UGOVORA IZ MAASTRICHTA
NA PRIBLIŽAVANJE EUROPSKIH
KULTURA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Josip Kutić

**UTJECAJ UGOVORA IZ MAASTRICHTA
NA PRIBLIŽAVANJE EUROPSKIH
KULTURA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivan Perkov

Zagreb, 2024.

Utjecaj Ugovora iz Maastrichta na približavanje europskih kultura

The impact of the Maastricht Treaty on the rapprochement of European cultures

Sažetak

Tema je ovoga rada nastanak i razvoj Europske unije te njezin utjecaj na države cijele Europe. Europska je unija jedinstvena ekonomska i politička zajednica 27 europskih zemalja. Ona predstavlja nadnacionalno partnerstvo koje objedinjuje mnoštvo različitih nacija i kultura. U ovom teorijskom radu predstavljaju se i analiziraju ekonomski, politički, društveni i kulturološki čimbenici koji postepeno oblikuju izgled Europe te u velikoj mjeri utječu na njenu budućnost. U ovom se radu proučava i na koji način i u kojoj mjeri Europska unija utječe na države članice, kao i na ostatak europskih zemalja.

Ključne riječi: Europska unija, geopolitika, globalizacija, zajednica

Abstract

The topic of this paper is the origin and development of the European Union over the years and its influence on the countries of Europe. The European Union is a unique economic and political community of 27 European countries. It represents a supranational partnership that unites many different nations and cultures. In this theoretical work, the economic, political, social and cultural factors that gradually shape the appearance of Europe and greatly influence its future are being associated. This paper studies how and to what extent the European Union influences its member states, as well as the rest of the European countries.

Keywords: European Union, geopolitics, globalisation, community

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Europa nakon Drugog svjetskog rata	2
2.1 Postratna Europa.....	2
2.2 Preteče Europske unije	3
2.3 NATO.....	7
2.4 Hladni rat.....	9
3. Razdoblje nakon potpisivanja Ugovora iz Maastrichta.....	13
3.1 Ekspanzije Europske unije	14
3.2 Geopolitička uloga Europske unije	21
3.3 Ulazak Hrvatske u EU.....	23
3.4 Brexit.....	25
4. Budućnost Europske unije.....	27
4.1 Europski zeleni plan	29
4.2 Odnos Turske i EU	31
4.3 Srbija kao potencijalna država članica	33
4.4 Bosna i Hercegovina, „Europska unija u malome“	36
5. Zaključak.....	38
6. Popis literature i korištenih izvora	39

1. Uvod

U ovom se diplomskom radu namjerava proučiti Europsku uniju kao zajednicu koja na više razina povezuje države čitave Europe. Europska je unija jedinstvena, nadnacionalna zajednica 27 država. Ideja o uniji takve vrste, o gospodarskoj, političkoj i socijalnoj zajednici nastala je završetkom Drugog svjetskog rata. Kao takva, Europska je unija postala globalna sila u ekonomskom i političkom smislu te u pogledu poboljšanja životnog standarda. Svojom je dostignućima također postala poželjna europskim državama koje nisu članice. No, uz sve povlastice koje donosi, ona zahtijeva i određenu prilagodbu država članica. Ovim se radom namjerava istražiti u kojim sve segmentima te u kojoj mjeri Europska unija utječe na izgled Europe kao cjeline i na države kao zasebne jedinice.

Ovaj teorijski rad podijeljen je na tri cjeline. Prva se bavi samim začetkom ideje o Europskoj uniji. Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata ostavilo je Europu razorenom. Iz tih ruševina, uz fizičku obnovu, u društvima je rasla želja za prevencijom novih sličnih sukoba. Vodeći se time, tijekom narednih desetljeća osnovane su brojne unije, zajednice i društva kojima je cilj bio ujedinjavanje zemalja. Ugovorom iz Maastrichta 1992. godine Europa je napravila korak dalje u tom smjeru te je osnivanjem EU stvorila zajednicu koja će u svakome pogledu nastojati povezati države cijelog kontinenta. No, takva je unija značila i promjenu unutar država te prilagodbu novom političkom i socijalnom stanju. Uz sve geopolitičke okolnosti koje su, karakteristično za Europu, različite od države do države, proces širenja Europske unije neće biti tako jednostavno provesti. Drugi dio rada proučava rad i razvoj unije od njenog osnutka do danas.

Treći dio rada posvećen je budućnosti Europske unije, njezinim potencijalna državama članicama te agendama koje su zadnjih godinama predložene, a planiraju se provoditi u budućnosti. Cilj je ovoga rada istražiti do koje mjere Europska unija „ulazi“ u suverenitet država te do koje su mjere članice spremne mijenjati svoje norme i pravila kako bi se prilagodile.

2. Europa nakon Drugog svjetskog rata

Okončanjem Drugog svjetskog rata Europa se pronašla u teškoj situaciji punoj izazova. Razoreni gradovi, uništene industrije i opustošena zemlja samo su neki od problemi kojim su se ratom traumatizirani ljudi morali početi baviti. Naravno, takvo što pokazalo se velikim pothvatom. Bilo je potrebno obnoviti infrastrukturu diljem kontinenta, liječiti ranjene ljude te pokušati popraviti narušene međuljudske odnose. Sukob razmjera kao što je bio Drugi svjetski rat potaknuo je ljude da pokušaju postići neku vrstu sporazuma koji bi potencijalne sukobe te vrste u budućnosti prevenirao. Uzmemo li u obzir multietničnost i raznoliki spektar religijske pripadnosti na relativno maloj površini Europe jasno je bilo kako sporazum o miru koji bi prihvatile sve strane neće biti lako postići. No, stoljeća nemira i ratova te poharani kontinent ostavili su u ljudima neizbrisiv trag koji će ih nagnati na ideju o Europi bez sukoba - ujedinjenoj Europi.

2.1 Postratna Europa

Europa je u svojem postratnom razdoblju iznjedrila ideju o ujedinjenju svojih zemalja, no takvu je zamisao bilo izazovno provesti u stvarnosti. Na potencijalni savez ili udruženje europskih država utjecalo je mnogo faktora, od onih političke i ekonomske prirode do ljudskih zahtjeva i želja. Europski, ali i svjetski vođe po završetku rata pronašli su se pred novim izazovom. Morali su ukomponirati brojna europska društva u savez, tako da se zajedničkim nadzorom nad ekonomskim, industrijskim, vojnim i političkim aktivnostima zemalja spriječi potencijalni sukob između zemalja.

Vlade razvijenih zemalja smatrale su kako je za političku stabilnost i ekonomski rat važno kontrolirati energetske resurse (Guzzeti, 1995). Najviše političke pažnje dobili su ugljen i nuklearna energija. Ugljen je tada predstavljao tradicionalni izvor energije te se najviše i koristio. Nuklearna je energija svoj najveći zamah dobila za vrijeme Drugog svjetskog rata. Brojna istraživanja i eksperimenti na području fizike i kemije pomogli su u razvitku nuklearne energije (Outline History of Nuclear Energy, 2016), i samim time je došlo do velikih znanstvenih otkrića, napretka u industrijama i tehnologiji te do unaprjeđenja gospodarstava zemalja. U to se vrijeme pretpostavljalo kako će nuklearna energija u budućnosti postati glavni izvor energije te kako će postupno zamijeniti ugljen. Vladajući su tada smatrali kako je nužno kontrolirati upravo te izvore energija europskih država, kako bi se mogla kontrolirati njihova

industrija te naposljetku njihova vojska. Na ovim pretpostavkama temelje se planovi za preteče Europske unije, prva udruženja takve vrste nastale na Starom kontinentu.

Kao jedan od pionira u počecima formiranja „ujedinjene“ Europe pojavio se Robert Schuman. Francuski ministar vanjskih poslova smatrao je kako bi se proizvodnja ugljena i čelika trebala staviti pod zajedničku nadležnost (Schuman declaration May 1950, 2012). Ovaj dogovor, danas znan kao Schumanov plan, potpisan je 9. svibnja 1950. te je postignut radi očuvanja mira i sprječavanja novih sukoba između Francuske i Njemačke. Te su dvije države u povijesti imale veliki broj sukoba, stoga su odlično poslužile kao primjer drugima. Schumanovim planom pokazale su kako je suradnja dviju strana koje su stoljećima bile zavađene moguća te kako u budućnosti mogu surađivati i napredovati. Schumanovim planom položeni su temelji u izgradnji europskih zajednica i unija koje će služiti kao nadležni organi za sve svoje pripadnice.

Gledajući na taj dogovor s društvene strane, možemo vidjeti kako je nova suradnja dotada sukobljenih strana zasigurno povoljno utjecala na ljude i sa jedne i sa druge strane. Ratom traumatizirana društva tražila su rješenja i izlaze iz dotadašnje krize, koja je bila popraćena depresivnim i tmurnim stanjem u društvu. No, i dalje je takvom planu trebalo pristupiti oprezno. Ratom pogođeno društvo bilo je i dalje puno netrpeljivosti, posebice prema stanovnicima *Sila osovine*. Društva koja su donedavno bila puna nacionalne nabijenosti trebalo je uvesti u proces tranzicije prema mirnome razdoblju te smiriti visoke tenzije. Sporazum takvoga tipa predstavljao je pogled u novu budućnost, budućnost punu napretka, inovacija i prosperiteta, budućnost u kojoj će se ksenofobija sprječavati i gdje se netolerancija prema drugima neće sustavno provoditi i nametati.

2.2 Preteče Europske unije

Schumanov plan koji se uspješno implementirao u Europi možemo smatrati i pretečom Europske zajednice za ugljen i čelik (u daljnjem tekstu: ECSC). Ova se zajednica pokazala kao ekonomsko rješenje za Europu, koja je godinama nakon završetka rata još uvijek osjećala teške posljedice. Razrušeni gradovi, oštećena infrastruktura i uništene tvornice bili su veliki problemi kojima se Europa morala posvetiti. Otvaranjem tržišta sirovina i izvora energije među sobom Europske su države nastojale kontrolirati jedna drugu i na taj način „obuzdati“ vojnu moć država ta na vrijeme spriječiti neželjene sukobe. Na početku se zajednica usredotočila najviše na ograničavanje resursa, kontrolirajući tako njihov rast i razvoj (European Coal and Steel

Community, 2002). Na taj je način ECSC kontrolirala i znanstveni razvoj te tehnološki uzlet zemalja. Limitirajući resurse i energiju ECSC nije dozvolila niti jednoj državi rapidan napredak na području znanosti, a samim time i na području vojne tehnologije. Tom se praksom nastojalo uvesti neka vrste vojne solidarnosti i univerzalnosti u Europi (Guzzeti, 1995), dok je ECSC služila kao organ autoriteta koji je nadilazio države kao samostalne jedinice.

Francuskoj i Njemačkoj su se u novonastalom sporazumu ratificiranom u srpnju 1952. godine pridružile Italija, Nizozemska, Belgija i Luksemburg (European Coal and Steel Community, 2002). Iako su sve navedene države (kao i veliki broj ostalih u Europi) bile pogođene ratom i imale velike gubitke, svojom inicijativom i ulaskom u novonastali ekonomsko-politički savez otvorile su put ostalim državama. ECSC je svoje početke naravno lakše ostvarila na području zapadne Europe, zbog svoje ekonomske razvijenosti te već utemeljenog slobodnog tržišta (Weber, 2006). Koncept međunarodne razmjene i redovite trgovine bilo je lakše implementirati unutar društva koja su već stoljećima funkcionirala u kapitalističkom uređenju (Sachs, 1999). Gledajući s društvene strane, taj je koncept vrlo zanimljiv. Uzmemo li kao pretpostavku da su u formiranju ECSC-a bile uključene države istočne Europe, pitanje je kako bi se to odrazilo na uspješnost same zajednice. Otvoreno se tržište pokazalo odličnom podlogom nad kojom se međunarodna trgovina mogla nesmetano odvijati. Polagano su se kroz zajedničku razmjenu dobara i trgovinu počeli pojavljivati i prvi tragovi značajnijeg oporavka od posljedica rata. Francuska i Italija uz zemlje Beneluxa te Zapadnu Njemačku doživjele su značajan rast u gospodarstvu i svojim industrijama (European Coal and Steel Community, 2002). Infrastruktura tih država se obnavljala, BDP je rastao, otvarala su se nova radna mjesta. Ove navedene okolnosti (uz brojne druge) omogućile su uvjete za znanstvena napredovanja i tehnološki razvitak, što je u konačnici značilo i napredak društva i podizanja životnog standarda građana. Države članice ECSC-a svojim su napretkom postale primjer ostalim državama u Europi. Koncept organizacije čije ovlasti nadilaze one bilo koje države, sve u svrhu međunarodnog napretka i mira, postao je privlačan i ostatku Europe.

Korak dalje u stvaranju „ujedinjene“ Europe bilo je osnivanje Europske ekonomske zajednice (u daljnjem tekstu: EEZ). Nakon nekoliko uspješnih godina ECSC-a europski su vođe vidjeli priliku da projekt unifikacije i ujedinjenja Europe proširi (Guzzeti, 1995). ECSC se pokazala kao odlično rješenje za trgovinske i ekonomske tegobe postratne Europe te su se na temeljima te zajednice ideje o „ujedinjenoj“ Europi dodatno razvijale i proširivale. U želji da se proširi ekonomska suradnja država članica ECSC-a te da se rast i razvoj gospodarstva još više poboljša javila se i potreba za dodatnom organizacijom trgovine i rada na Starome

kontinentu. Za takvo što bilo je potrebno stvoriti organizaciju ili neku vrstu unije koja će također nadilaziti nadležnosti država, ali i dublje ulaziti u gospodarske i trgovinske sustave država članica. Vođeni tim idejama, Ugovorom iz Rima, potpisanim 25. ožujka 1957. i službeno je osnovana Europska ekonomska zajednica, koja će u budućnosti služiti kao krovna ekonomska i trgovinska organizacija u Europi (European Community, 2002). Ekonomska integracija bila je put prema potpunoj političkoj uniji u Europi (Guzzeti, 1995). No, uz sva dodatna područja na koje je utjecala EEZ, pitanje prirodnih resursa i nuklearne energije također je trebalo regulirati. I dalje su ugljen i rude, uz mogućnosti koje je nudila nuklearna energija bili glavni pokretači gospodarstava diljem Europe.

Znanstvena otkrića, koja su tih i prijašnjih godina, bila vrlo učestala gotovo su na dnevnoj bazi nudile mogućnosti u promjeni načina rada i svakodnevnih navika građana. Kako bi se i to, vrlo važno pitanje nuklearne energije reguliralo osnovana je Europska zajednica za atomsku energiju (Handrlica, 2018). Euroatom, kako je zajednica bila kraće zvana, međunarodna je organizacija osnovana isto kada i EEZ (European Atomic Energy Community, 2009). Nastala je s razlogom da regulira proizvodnju i trgovinu nuklearne energije (Handrlica, 2018). Nuklearna energija predstavljala je novu vrstu energije izrazito visokog potencijala, ali je uz to nosila i velike sigurnosne rizike (Handrlica, 2018). Ratne godine su uz ogromne štete dovele i do brojnih znanstvenih otkrića. Na taj su način potaknule znanstvenike sa obje zaraćene strane na neku vrstu „utrke“ u otkrićima. Nuklearna energija temelji se upravo na tome (Guzzeti, 1995), novo područje u znanosti ostavilo je mnoge praznine koje je trebalo otkriti, kao i prostora za norme i pravila koja će to novo znanstveno područje urediti. Euroatomu je jedna od svrha bila i to, uređenje i unifikacija rada sa nuklearnom energijom (Handrlica, 2018). No, ubrzo je zajednica za atomsku energiju postala ona sa većim naglaskom na ekonomski, a ne znanstveni plan:

EURATOM je osnovan sa svim karakteristikama poduzeća pod državnom kontrolom, sa centraliziranim procesom donošenja odluka. Imao je malo kontakata s industrijama koje bi bile za izgradnju elektrana ili sa tvrtkama za električnu energiju koje su trebale biti eventualni klijenti, niti je imao ikakav jasnu politiku razvoja. (Guzzeti, 1995: 12).

Evidentno je kako se zajednica za atomsku energiju pronašla u situaciji koja je zahtijevala mnogo rada. Novootkrivena nuklearna energija pružala je jako veliki potencijal, ali ju je zbog moguće upotrebe u vojne svrhe trebalo i na neki način ograničiti. Prvo razdoblje Euroatoma provedeno je u nastojanju da se ova industrija univerzalno uspostavi, tako da se uvedu norme,

pravila te zdravstvene i sigurnosne regulacije koje će se odnositi na sve države (European Atomic Energy Community, 2009).

U prijašnjim se odjeljcima moglo primijetiti kako se najviše govorilo o malom broju zemalja. Uz države članice ECSC-a, EEZ-a i Euroatoma koje su već dobar niz godina poprilično uspješno gradile preteče Europske unije kakva je danas znana, niz ostalih europskih zemalja postupno počinje izražavati želju za sudjelovanjem u organizacijama navedenog tipa. Stoga, u relativno kratkom vremenu dolazi do formiranja nove trgovinske organizacije. Već 1959. godine nekolicina europskih zemalja počinje sa planovima o novoj ekonomskoj organizaciji međunarodne prirode (European Free Trade Association, 2002). Ujedinjeno Kraljevstvo, europska politička i gospodarska sila, u početku nije htjelo pristupiti EEZ-u. Kao i ostale razvijenije europske države, zbog straha od gubitka kontrole nad nacionalnom politikom oklijevali su u odluci o ulasku u bilo kakvu međunarodnu trgovinsku organizaciju (Lojić, 2018) te je to naposljetku dovelo do osnivanja Europskog udruženja za slobodnu trgovinu (u daljnjem tekstu: EFTA). Pri osnivanju udruženja na zimu 1960. sudjelovalo je sedam zemalja: Austrija, Danska, Norveška, Portugal, Švedska, Švicarska te ranije navedeno Ujedinjeno Kraljevstvo (European Free Trade Association, 2002). Za razliku od ranije spomenutih trgovinskih organizacija, EFTA je imala donekle liberalniji karakter. Države članice imale su pravo izlaska iz udruženja ako su htjele, poštivale su se želje članica u slučaju nekih nesuglasica te potreba za unifikacijom tržišta putem zajedničke valute nije bila toliko izražena (Convention, Establishing the European Free Trade Association, 2013). Ti su uvjeti povoljni djelovali na želju država članica za nastavkom sudjelovanja u udruženju. Liberalna politika koju je EFTA vodila nije dala nikakve naznake ni za narušavanje nečijeg nacionalnog identiteta niti za potencijalnu neželjenu promjenu u načinima rada u gospodarstvima svojih članica. Gledajući sa političke i sociološke strane može se primijetiti kako se organizacija poput EFTA-e pokazala kao odlična za politički i trgovinski oprezne države. Pružala je ravnotežu usluga, u kojoj su potencijalne države članice udruženju mogle pristupiti bez straha da će im se nacionalni identitet „izgubiti“, a s druge strane su mogle uživati u beneficijama koje je EFTA pružala u vidu lakše trgovine, bescarinske zone i sl. (Lojić, 2018). Također, može se primijetiti kako se i u postratnom razdoblju počela primjećivati odvojenost između istoka i zapada. Od svih do sada navedenih zemalja koje su sudjelovale u formiranju međunarodnih organizacija i onih koje su se naposljetku pridružile niti jedna ne pripada Istočnoj Europi. Zemlje Zapadne Europe pokazale su veću razinu otvorenosti prema međunarodnoj suradnji, uvodeći tako praksu trgovine i poslovanje van svojih granica u svoj poslovni identitet. Postupnim rastom i razvojem

Europe (ponajviše dijela danas poznatog kao zapadni) u okviru međunarodnih organizacija dalo se nagovijestiti kako je budućnost u kojoj će se u većoj ili manjoj mjeri formirati neka vrsta unije koja će objedinjavati europske države gotovo neizbježna. No, takva budućnost nije u istoj mjeri odgovarala svima. U narednim će odjeljcima biti više riječi o formiranju vojnih alijansi sredinom 20. stoljeća te o sukobima i promjenama na političkoj sceni svijeta koje će one uzrokovati.

Drugi svjetski rat poharao je Europu, kao i dobar dio ostalih dijelova svijeta. Brojna zlodjela i nepoštivanje međunarodnih konvencija o ratovanju ostavila su ljude u nevjerici te u osjećaju nesigurnosti. Kako bi se prevenirali sukobi bilo kojeg intenziteta međunarodna je zajednica odlučila djelovati te pokušati ustanoviti neku vrstu organizacije koja će vojno i politički imati autoritet nad bilo kojom samostalnom zemljom. Kao što je u prethodnim odjeljcima rada bilo riječi o međunarodnim organizacijama ekonomskog, odnosno trgovinskog tipa, u sljedećem će se dijelu rada pružiti dublji uvid u vojno – političko djelovanje Europe (i ostalih vaneuropskih država) nakon Drugog svjetskog rata.

2.3 NATO

Regulirajući protok sirovina i energije među državama po Europi, a kasnije i trgovinu i ekonomski sustav međunarodne su organizacije nastojale u ranim poslijeratnim fazama spriječiti prerastanje bilo koje države u vojnu i/ili političku velesilu. No, takve su mjere prevencije bile dovoljne samo u određenoj mjeri. Radi konkretne zaštite od budućih ratova i sukoba velikih razmjera, međunarodna se zajednica odlučila na osnivanje vojno–političke organizacije. Takva će organizacija svojom nadmoći nad državama kao samostalnim jedinicama moći intervenirati u slučaju sukoba te ih, ako je to moguće, već u početku spriječiti. Krajem 40-ih godina prošlog stoljeća formirala se Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora (u daljnjem tekstu: NATO) (Haglund, 1999). NATO je bio odgovor na ratnu napetost koja je čak i nakon završetka rata bila vrlo osjetna. Izgrađujući infrastrukture, gradove, industrije i domove ljude diljem kontinenta Europa je u relativno kratkom vremenu bila okupirana ponajviše ekonomskim i infrastrukturnim problemima. Nedugo po završetku rata otvorio se prostor za rast novih tenzija, no ovoga puta između istoka i zapada (Maurović, 2005). Drugi svjetski rat stvorio je uvjete koji su bili pogodni razvoju političke klime u tome smjeru: ... kada su Njemačka i Japan prestale biti velike vojne sile u međunarodnim odnosima, što je stvorilo vakuum vojne ravnoteže u Europi i Aziji. Ujedinjeno Kraljevstvo bilo je pred bankrotom i sve

teže se nosilo s uspješnim upravljanjem svojim imperijem. Francuska je u ratu bila okupirana, a u poslijeratnom razdoblju prijetilo joj je ispadanje iz kruga velikih sila (Maurović, 2005). Politička se scena počela mijenjati. Takva se promjena dogodila u velikim razmjerima, čemu svjedoči i aktivno sudjelovanje (članstvo) i država van Europe u NATO-u. Sjevernoatlantskom sporazumu pristupile su i Kanada i SAD. Svojim su članstvom dvije velike gospodarske i političke sile (posebice SAD) pridodale na važnosti tada novoj organizaciji. Uspostavom NATO-a Zapadni je svijet odgovorio SSSR-u te njihovim potencijalnim pretenzijama nad teritorijem Europe (Haglund, 1999). Teritorijalno „rastrgana“ Njemačka predstavljala je neku vrstu granice između dva politička smjera koja su prevladavala svijetom. Sovjetski je savez nastojao proširiti svoj utjecaj prema zapadu, u isto vrijeme sprječavajući SAD i pridružene države da šire svoju ideologiju prema istoku. Na suprotnoj je strani namjera bila ista. SAD je uz države Zapadne Europe pokušao doprijeti do istoka kontinenta na način da zaustave širenje Sovjetskog saveza (Maurović, 2005). Ovakvo postupanje obje strane dovelo je do dosta agresivnih i asertivnih odluka u političkom djelovanju. No, još uvijek pod „dojmom“ Drugoga svjetskog rata obje su strane vrlo oprezno i promišljeno vodile tu bitku nadmetanja na političkoj sceni svijeta.

Zbog takvih kompleksnih geopolitičkih i kulturnih okolnosti integracija NATO-a u društva diljem Europe pokazat će se većim pothvatom od integracije trgovinskih organizacija. Odluka o ulasku neke suverene države u NATO označavala je ne samo ulazak u vojno-politički pakt, već o potencijalnom pripojenju zapadnim ili istočnim silama. Naravno, odluka takvih razmjera nije jednostavna ni za koju državu. Takvo što možemo primijetiti upravo na državama koje se na prvi pogled ne mogu jednostavno svrstati na „istok ili zapad“, posebice one u Srednjoj Europi. Uz već spomenutu Njemačku, neke države poput Mađarske, Poljske, tadašnje Čehoslovačke i Jugoslavije u to su vrijeme predstavljale nacije koje su se našle pred teškom odlukom. To su bila društva izgrađena u jednome sustavu te bi se proces tranzicije u drugi odvijao dosta kompleksno. Ekonomski i politički interesi tih zemalja naposljetku su i bili presudni faktori (Maurović, 2005). Zbog sve većeg rasta utjecaja dviju suprotstavljenih strana sve je teže bilo ostati neutralan, iz tog je razloga veliki broj zemalja prije ili kasnije bio primoran prikloniti se „lijevoj ili desnoj“ političkoj struji. Takva je odluka o priklanjanju jednoj od strana sa sobom naravno nosila i određene posljedice. Sovjetski je savez imao veliki utjecaj na zemlje istočne i srednje Europe. O tome kada su i na koji način te države došle u doticaj sa komunizmom ovisi i razmjer tog utjecaja. U državi poput Rusije komunizam se razvijao desetljećima putem raznih revolucija i sukoba te je samim time „dublje“ usađen u društvo. S

druge pak strane, SFRJ je primjer nametnutog sustava (Wiatr, 2000). To je značilo da će se komunistički sustav istočnog bloka lakše implementirati u društva gdje je bio već prisutan. Te će se povijesne činjenice kasnije pokazati vrlo važnima za razumijevanje toga na koji su se način europske države ponašale u drugoj polovici 20. stoljeća u kompleksnoj i osjetljivoj međunarodnoj političkoj situaciji.

Ekonomski su interesi odigrali potencijalno i najveću ulogu u borbi istoka i zapada. Razvijena međunarodna trgovina koju su razvile međunarodne organizacije pod vodstvom zemalja Zapadne Europe pružala je velike beneficije za svoje članice. To se naposljetku odrazilo na brži gospodarski oporavak i rast država članica tih organizacija (Postwar Europe, 1998). Često je gospodarska razvijenost tih zemalja bila pokazatelj drugim narodima koji su nemirima odlučili izraziti svoje nezadovoljstvo, posebice onih sa istočne strane Europe, gdje su ljudi uvidjeli kako su otvoreno tržište i demokratski sustav korisniji u podizanju životnog standarda. Posljedice toga bili su česti neredi i prosvjedi protiv komunističkog sustava, koji su u većini slučajeva bili ugušeni (Maurović, 2005). Društvo je prosvjedima izražavalo svoje nezadovoljstvo sustavom u kojem žive (Buksinski, 1998). Iako su se ti prosvjedi ponajviše odnosili na probleme političke i ekonomske naravi, oni su u konačnici bili i borba društva za svoj vlastiti identitet. Ako se u obzir uzme međunarodna politička scena koja je u to vrijeme najviše utjecala na izgled država, može se shvatiti kako se veliki broj zemalja (posebice onih manjih) osjećao ugroženo. Primjerice, tako male države nisu mogle konkurirati većim silama na ekonomskom, vojnom ili političkom području. Važno je naglasiti kako je postojao strah i od gubljenja identiteta država, i to na kulturološkoj razini također (Buksinski, 1998). To je bio slučaj i u većim državama istočnog bloka, stoga je druga polovica 20. stoljeća obilježena brojnim prosvjedima kao što su narodna pobuna u Mađarskoj 1956., u Čehoslovačkoj 1968. i brojni drugi (Šimac, 2011). U porastu moći velikih sila možemo vidjeti i porast utjecaja globalizacije na svijet. Stoga, važno je shvatiti kako su prosvjedi služili i kao sredstvo borbe za očuvanje kulture društava, njenog jezika, kulturne baštine, religije i institucija (Buksinski, 1998). Razni su način opresije i sankcija dosta država sprječavali u potencijalnom priključenju zapadnoeuropskim trgovinskim udruženjima koja su sa sobom donosila i mnoge ekonomske beneficije.

2.4 Hladni rat

Veliki je broj faktora utjecao na sve veći raskol između istoka i zapada. Proučavajući razloge tog sukoba nastao je veliki broj teorija o nastanku Hladnog rata, ali često su se ekonomski interesi pokazali kao vodeći poticaj za sukob. Upravo iz tih, ekonomskih interesa razvila se i revizionistička teorija o početku Hladnog rata (Maurović, 2005). Prema Mauroviću (2005: 51), „...revizionisti su upravo ekonomskim interesima Sjedinjenih Država pridavali najvažniju ulogu u kreiranju vanjske politike. Također su smatrali da je SAD atomskom diplomacijom i ekonomskim pritiskom htio potkopati sovjetsku kontrolu istočne Europe, kako bi sebi osigurao mogućnost za ekonomsku ekspanziju u obliku politike „otvorenih vrata“. Ekonomski su zahtjevi zemalja uvelike utjecali na njihovu politiku. No, međunarodna se politika morala voditi oprezno, uzimajući u obzir da su dvije vodeće sile svijeta (SAD i SSSR) imale pretenzije za širenje svog utjecaja diljem svijeta. To je ostavilo poneke države u dosta neugodnoj situaciji, tako da su na neki način morale služiti kao „tampon-zona“ između dvije velike političke (važno je naglasiti i vojne) snage.

Važno je spomenuti i drugu teoriju o tome kada je Hladni rat zaista počeo, tradicionalnu (Maurović, 2005). Tradicionalna teorija početke Hladnog rata vidi u 50-im i 60-im godinama 20. stoljeća kada je Sovjetski savez svojom agresivnom politikom krenuo u postupak ekspanzije na Europu. Revizionistička teorija ima slične temelje, samo što kao glavnog krivca za početke sukoba drži SAD, koji je krenuo u agresivnu kampanju ekonomske ekspanzije preko Atlantskog oceana (Maurović, 2005). Iako su obje teorije poduprte dokazima, problem je u kompleksnim okolnostima ovoga sukoba koje jednostavno ne omogućavaju njegovo rješavanje na jednostavan način. Ovaj se sukob međunarodnih razmjera, kao što je rečeno, razvijao duži niz godina te je oblikovao izgled suverenih država tijekom nekoliko desetljeća. O ekonomskim, političkim, vojnim i društvenim okolnostima u Hladnome ratu biti će više riječi u sljedećem odjeljku.

Hladni rat označava sukob između SAD-a i Sovjetskog saveza u drugoj polovici 20. stoljeća (Cold War, 2006). Ovaj nenaoružani rat koji se vodio između Istoka i Zapada teško je točno definirati. Ta se ideološka borba vodila diljem svijeta te je ostavila svoj učinak u brojnim sferama društava zemalja posvuda (Maurović, 2005). Također, kada bi se na jednostavan način pokušalo definirati što Hladni rat zapravo označava, moglo bi se reći da je to ideološka borba između istočnih i zapadnih sila za prevlast na geopolitičkoj i ekonomskoj karti svijeta (Cold War, 2006). S jedne strane, SAD je uz države Zapadne Europe promicao ideju o demokratskom sustavu i otvorenom tržištu, dok je s druge strane Sovjetski savez svoju ideologiju temeljio na

komunističkom sustavu i tržištu koje se u velikoj većini nalazilo pod državnom kontrolom (Cold War, 2006). Točne početke Hladnog rata teško je ustanoviti, kao što je ranije u radu navedeno. Postoje tri teorije o početku Hladnog rata, svaka s različitim tumačenjem o početku sukoba, stoga se može reći kako je sukob počeo gotovo odmah nakon završetka Drugog svjetskog rata. U tom je razdoblju svijet, uz ogromne posljedice rata, pokušavao što ranije obnoviti Europu, nastaviti napredovati u znanstvenom i tehnološkom području te spriječiti daljnje sukobe. Svaka je od sukobljenih strana imala svoju viziju i ideološku zamisao o tome u kojem bi smjeru svijeta nakon Drugog svjetskog rata trebao ići, također je svaka strana smatrala kako bi upravo ona trebala biti vodeća vojna i politička sila (Maurović. 2005). Naravno da je za pretpostaviti kako je uz tako visoke uloge neka vrsta sukoba neizbježna. Takav će sukob, međunarodnih razmjera, uvelike utjecati na dinamiku politike na svjetskoj razini te na međunarodne odnose zemalja koje su se pronašle na suprotnim stranama. Kao što je ranije navedeno, ovakav sukob velikih sila suprotnih ideoloških gledišta ostavio je brojne države, posebice one u Srednjoj Europi, u neugodnoj „tampon-zoni“ između njih. Tako da je danas evidentan utjecaj Hladnog rata na svijet. Ovisno o svojoj geografskoj lokaciji te političkoj povijesti države su tijekom 60-ih, 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća u većoj ili manjoj mjeri implementirale ideologiju velikih sila u razne sfere svojih institucija i društva (Poljančić, 2006).

Hladni se rat, kao što mu i ime sugerira, nije vodio oružjem. Dugi su se niz godina Sovjetski savez i SAD nadmetali na ekonomskom, znanstvenom i političkom području. Iskazivanje moći bilo je posebice osjetno u vojnoj moći svjetskih sila. Kao što je u radu ranije navedeno, 1949. godine države Zapadne Europe te SAD-a i Kanade osnovale su NATO (Haglund, 1999). Ta je vojno-politička organizacija bila odgovor Sovjetskom savezu glede njihovog širenja i pretenzija na geopolitičkom polju. NATO je naravno, sam po sebi predstavljao opasnost po SSSR. Velika vojna i politička sila ranih 50-ih godina prošloga stoljeća sa strane istočnog bloka nije naišla na udruženje ili organizaciju koja bi joj mogla parirati (Maurović. 2005). Uz ekonomski sustav koji je baziran na međunarodnoj suradnji i trgovini, Europa je krenula stopama SAD-a prema unifikaciji svoga tržišta (Poljančić, 2006). Te su ekonomske okolnosti istovremeno omogućavale razvijanje tehnologije i vojne moći. Na taj je način geopolitička moć NATO-a samo rasla. Vremenom je Sovjetski savez morao pronaći odgovor na novu geopolitičku organizaciju koja im nije išla u korist.

Baš zato je 14. svibnja 1955. osnovan Varšavski pakt, poznat kao i Varšavski ugovor (Warsaw Pact, 2008). Službeni je naziv saveza bio *Sporazum o prijateljstvu, suradnji i međusobnoj pomoći*. Kako sugerira i službeni naziv, Varšavski je pakt bio istočna alternativa

NATO-u i ekonomskim organizacijama SAD-a i Zapadne Europe (Byrne, Mastny, 2005). Varšavskom su paktu pristupile Albanija, Bugarska, Čehoslovačka, Istočna Njemačka (DDR), Mađarska, Poljska, Rumunjska te Sovjetski savez. Potpisivanju sporazuma prisustvovali su i visoki predstavnici Kine, Sjeverne Koreje i Sjevernog Vijetnama, što dodatno naglašava zabrinutost zapada radi formiranja nove vojno-političke organizacije (Byrne, Mastny, 2005). Samim prisustvom azijskih predstavnika na potpisivanju, Sovjetski je savez napetu političku situaciju još više otežao. Uz Europu, SAD se dodatno morao usredotočiti na Aziju, točnije na jugoistočni dio. Naposljetku je to dovelo do kulminacije Hladnog rata te dodatnih sukoba koji su sa sobom nosili ekonomske posljedice koje su naposljetku diktirale političku moć (Byrne, Mastny, 2005). Varšavski se pakt svijetu predstavljao kao međunarodna organizacija za obranu i suradnju svojih članica. Uz te funkcije, Varšavski je pakt Sovjetskom savezu omogućavao i lakšu kontrolu i nadzor nad zemljama članicama (Byrne, Mastny, 2005). Takav je totalitaristički pristup državama uzrokovao negodovanje građana. Društva koja su se pronašla pod opresijom (u većoj ili manjoj mjeri) pokušavala su na više načina izraziti svoje nezadovoljstvo te raznim štrajkovima i prosvjedima promijeniti sustav u kojem žive (Šimac, 2011). Takvi su uvjeti najviše bili izraženi u državama koje su činile Sovjetski savez, no i članice Varšavskog pakta također su funkcionirale u totalitarnom režimu što je ostavilo značajne posljedice na društvo. Unatoč brojnim prosvjedima građana, članice Varšavskog pakta držale su se stavki koje su potpisale prilikom osnivanja. U govoru Nicolaea Ceausescua, rumunjskog predsjednika od 1965. do 1989. (Nicolae Ceausescu, 2007), na sastanku vodećih ljudi članica Varšavskog pakta 1980. godine, može se primjetiti kako se države članice pakta nastoji dalje izolirati te udaljiti od zapada. Ceausescu se u svojem govoru osvrnuo na tadašnje stanje u Poljskoj i općenito na političku situaciji:

Želio bih još jednom naglasiti činjenicu da sve što je potrebno trebaju učiniti poljski drugovi – koji imaju važnu dužnost, kako nacionalnu tako i međunarodnu – da vlastitim snagama riješe svoje probleme, osiguravajući razvoj socijalističke izgradnje. Ne smijemo zanemariti činjenicu da bi mogućnost intervencije izvana bila vrlo ozbiljna stvar za socijalizam općenito, a tim više za politiku detanta i mira. Zato moramo poljskim drugovima pružiti svu podršku kako bismo im omogućili da svoje probleme riješe vlastitim snagama, na načine za koje smatraju da su najbolji i najkorisniji – a oni takve načine imaju na raspolaganju – da osiguraju razvoj socijalističke izgradnje. (Speech by Nicolae Ceausescu at the Meeting of the Party and State Leaders of the Warsaw Pact, 2011).

Iz Ceausescuovog se govora može vidjeti kako se istočni blok nije namjeravao „otvarati“ te kako suradnja sa zapadnom stranom u skorije vrijeme nije izgledna. Hladni se rat očitovao i u utrci u tehnologiji i znanosti. Obje su se strane usredotočile na razvijanje novih tehnologija, na učinkovito upravljanje energijom te posebice na istraživanja o svemiru (Cold War, 2006). Sukob se očitovao i na ekonomskom području. Već spomenute organizacije poput ECSC-a,

EEZ-a i EFTA-e nastavile su sa svojim radom te su tijekom desetljeća pomogle da se od „razrušenog“ kontinenta stvori svjetska gospodarska sila. Suradnja europskih država i organizacija u kojima su djelovale naposljetku su dovele do formiranja Europske unije (Treaty of Maastricht on European Union, 2018).

U ovom se poglavlju dao uvid u geopolitičku, ekonomsku i društvenu situaciju u Europi nakon Drugog svjetskog rata. Okolnosti u postratnom razdoblju nagnale su države na formiranje organizacija i udruženja koja će unifikacijom tržišta pomoći lakšem oporavku. U sljedećem će poglavlju biti riječi o razdoblju od osnivanja Europske unije do danas.

3. Razdoblje nakon potpisivanja Ugovora iz Maastrichta

U prosincu 1991. u Maastrichtu, do tada relativno nepoznatom nizozemskom gradu, Europa je ušla u novu eru međunarodne suradnje. Potpisivanjem Ugovora o Europskoj uniji (u daljnjem tekstu: EU) u veljači 1992. godine, države Europe napravile su korak naprijed prema većem stupnju integracije europskih naroda u jaču i povezaniju uniju (Maastricht Treaty, 2002). Međunarodna suradnja država potpisnica podići će se na veću razinu, težiti će se prema većoj unifikaciji tržišta te će se štititi interesi svih članica. Sve je to namijenjeno u svrhu ostvarivanja velike i zajedničke unije na prostoru Europe. Europska unija počiva na temelju rada organizacija i udruženja u drugoj polovici 20. stoljeća te je svoj utjecaj odlučila čvrsto temeljiti na geopolitičkim, ekonomskim i sigurnosnim osnovama (Lojić, 2018). Ugovorom iz Maastrichta jasno su određene tri zajednice koje će Europska unija naslijediti: Europsku zajednicu za ugljen i čelik, Europsku ekonomsku zajednicu i Europsko udruženje za slobodnu trgovinu (Maastricht Treaty, 2002). Svoj će rad Unija temeljiti na radu tih triju organizacija, dok će uz ekonomsko područje, temelj Europske unije biti vanjska i sigurnosna politika te policijska i pravosudna suradnja (Maastricht Treaty, 2002). Uz očite ekonomske motive, formiranje unije imalo je i pravosudnih, tj. političkih elemenata koje se planiralo implementirati u ustave i zakone zemalja članica. Novom se unijom planiralo ući dublje u pore društva: „ uvedeno je unijsko građanstvo, a time i odgovarajući korpus prava za sve državljane država članica. Generalno govoreći, u pitanju su prava kretanja i nastanjivanja na prostoru Zajednice, aktivno i pasivno izborno pravo, pravo na konzularno-diplomatsku zaštitu te pravo peticije“ (Lojić, 2018). Iz navedenog citata vidljivo je kako će EU biti organizacija koja će ozbiljno shvatiti integraciju građana u jedinstvenu uniju te u tome idu u prilog stavke samoga Ugovora iz Maastrichta te daljne prakse i norme koje su provodile države članice (Magone, 2023).

Postupnim širenjem utjecaja trgovinskih organizacija u sklopu zapadnoeuropskih država tijekom nekoliko desetljeća oformilo se prvo izdanje EU. Izvornih dvanaest država koje su potpisale sporazum o osnivanju unije bile su: Belgija, Danska, Njemačka, Grčka, Španjolska, Francuska, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugal i Ujedinjeno Kraljevstvo (Maastricht Treaty, 2002). Primjetno je kako se sve države koje su prvotne članice unije (osim Grčke) mogu svrstati u Zapadnu Europu. Tome su naravno pogodovale geopolitičke okolnosti koje su nakon Drugog svjetskog rata desetljećima kontinuirano „razdvajale“ kontinent na istok i zapad i time nastavile širiti jaz između te dvije geografske regije. Gledajući europsku kartu i prvotne članice može se primijetiti kako nedostaje i nekoliko država sa zapadnoga dijela. Od skandinavskih zemalja jedino je Danska bila među potpisnicama ugovora, Švicarska, poznata po svojoj političkoj neutralnosti uz Austriju također nije pristupila izvornoj uniji, dok se iz Srednje Europe može primijetiti nedostatak Češke, Slovačke, Mađarske i Poljske (European Union, 1999). Unatoč ekonomskoj razvijenosti i geografskom položaju koji bi ih na geopolitičkom karti smjestio na zapadnu stranu, nisu sve države jednako pristupile ideji o jedinstvenoj uniji.

Europska je unija procesu unifikacije zemalja Europe pristupila na više razina. Namjera je unije bila uvesti univerzalne norme, zakone i pravila koja će se u jednakoj mjeri odnositi na sve države članice. „Nacrt“ izgradnje jedne međunarodne unije svoje vrste europski su vođe imale na primjeru SAD-a (Magone, 2023). Iako je SAD imao uvelike drugačije okolnosti u kojima se gradila nacija, princip rada koji se namjeravao primijeniti na Europu nije bio mnogo drugačiji. Formiranje monetarne i trgovinske unije bilo je moguće samo suradnjom europskih zemalja i to u što većem broju. Sa tim pretpostavkama Europska je unija već početkom 90-ih godina prošloga stoljeća krenula u aktivan postupak jačanja i širenja. Tada su se odvijala dva najznačajnija procesa: proces širenja i *deepening*, odnosno proces dublje integracije (Kuko, 2006). Većim brojem članova EU bi povećala svoju gospodarsku moć, proširila svoje granice te bi na geopolitičkoj karti svijeta postala ozbiljniji konkurenta već ustanovljenim silama poput SAD-a, Kine, Rusije i sl. No, proces širenja i *deepeninga* nije jednostavan. Brojni su čimbenici koji mogu utjecati na (ne)uspješnost u unifikaciji europskih država i njenih brojnih naroda, pogotovo na kontinentu koji je unatoč svojoj relativnoj maloj geografskoj veličini, u usporedbi sa ostalim, pun različitih entiteta, religija i kultura.

3.1 Ekspanzije Europske unije

Prvo proširenje Europske unije nakon njenog osnivanja dogodilo se u siječnju 1995. godine. Važno je napomenuti kako su se Danska, Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo Europskoj ekonomskoj zajednici pridružili 1973., Grčka i Španjolska 1981. dok je Portugal svoje članstvo potpisao 1986. godine (Lojić, 2018). To su bila proširenja prije službenog osnivanja Europske unije. 1995. godine uniji su pristupile Austrija, Švedska i Finska (Kuko, 2006). Tim je činom zajednica EU ostvarila značajan korak u širenju, dobivši snažnu ekonomsku silu u Centralnoj Europi te dvije na sjevernome dijelu kontinenta. Važno je za naglasiti kako su i ta širenja prema istoku značila i djelomičan napredak u poboljšanju odnosa između dvije politički podijeljene polutke. Također, integracijom Finske u svoje redove Europska se unija približila i Rusiji, što će u budućnosti uvelike utjecati na međusobno poslovanje.

Postupnim proširenjem svojih granica EU je također rasla i u ekonomskoj moći. Trgovinska moć i BDP zemalja članica postupno je rasla. Širenjem unije te postupnim i sigurnim razvojem gospodarstava svojih članica opseg se trgovine i opticaja novaca značajno povećao (Frieden, 1998). Po uzoru na Sjedinjene Američke Države i njihov jedinstveni monetarni sustav, europski su parlamenti i zakonodavna tijela krenuli u program razvijanja jedinstvene europske valute. Temelji toj ideji bili su položeni već u samome Ugovoru iz Maastrichta. Na prvim stranicama Ugovora (Treaty on European Union, 2016), u Zajedničkim odredbama u članku B, stoji kako će si Europska unija zadati cilj „promicati gospodarski i društveni napredak koji je uravnotežen i održiv, posebice kroz stvaranje područja bez unutarnjih granica, kroz jačanje ekonomske i društvene kohezije i kroz uspostavu gospodarske i monetarne unije, koja u konačnici uključuje jedinstvenu valutu u skladu s odredbama ovog Ugovora;“ Europska je unija samim Ugovorom o osnivanju i daljnjim potezima koji su u skladu sa ciljevima zadanim u Ugovoru sigurno krenula prema uvođenju eura kao službene i jedinstvene valute u Europi (Frieden, 1998). Na taj bi način EU dodatno osnažila svoju gospodarsku moć i trgovinski sustav. Uvodeći euro kao jedinstvenu valutu, ukinule bi se valute država članica. To je sa sobom nosilo i prednosti i nedostatke. Jedna od prednosti zasigurno je uvođenje „balansa“ u europski monetarni sustav. Što bi značilo da će se stope inflacije različitih valuta po Europi postupno izjednačavati. Također, valute jedne države mogle bi regulirati valute druge države. Primjerice, talijanska lira i finska marka, bile su valute koje su te države dugi niz godina koristile. 90-ih godina prošloga stoljeća njihove su valute imale visoke stope inflacije, za razliku od njemačke marke (Frieden, 1998). Italija i Finska su u tom slučaju svoje valute mogli „vezati“ uz stabilniju njemačku marku. Na taj su način europske vlasti bile prisiljene smanjivati stope

inflacije te regulirati tržište u smjeru koji će postepeno izjednačavati moć svih valuta. Uvođenje eura uvelike je olakšalo i osnivanje Europske središnje banke (ESB). Utemeljenjem ESB-a 1998. godine Europska je unija postavila središnju bankarsku jedinicu kojom će provoditi širenje monetarne unije, a nakon toga provoditi i regulirati fiskalnu politiku (Bondarenko, 2015). Velika je namjena eura bila i postati konkurent na svjetskoj razini, posebice američkom dolaru. To bi tijekom godina značilo i izgradnju snažne i stabilne valute koja će u konačnici svojom vrijednošću izravno koristiti građanima EU (Frieden, 1998). Naposljetku je euro i uveden kao službena valuta Europske unije. 2002. godine euro je postao službena valuta 12 zemalja (European Union, 1999). Nakon „probnog“ razdoblja eura od nekoliko godina, stare valute zemalja potpuno su izbačene iz upotrebe te se širenje eura i monetarne unije tijekom godina nastavilo i u ostalim državama.

Također, uvođenje jedinstvene valute bilo bi još jedan korak naprijed u procesu *deepeninga*. Službena valuta neke države dio je njenog nacionalnog identiteta. Uz glavne simbole poput zastave i/ili grba, nacionalne himne, jezika i raznih ostalih kulturnih dobara velika većina država svoju valutu smatra jednim od glavnih stavki vlastitoga identiteta (Petković, 2005). To su vrlo osjetljive stvari koje EU mora rješavati na oprezan način. Uzimajući u obzir i veliki broj zemalja koje se planira implementirati u uniju, takvo što će se pokazati kao zahtjevan pothvat. No, mora biti jasno kako uz veliki broj zemalja dolazi i veliki broj nacija. Nacija koje se razlikuju po povijesti, političkoj ideologiji, kulturi, stavu prema ostalim državama i sl. Takve okolnosti zahtijevaju i poseban pristup prilikom pokušaja integracije vrijednosti i pravila unije unutar društva neke države. Europska je unija stoga počela provoditi pristup „višestrukog“ identiteta (Petković, 2005). Teorija koju je EU provodila među svojim članicama zagovarala je pojam identiteta kao pojave koja ima više dimenzija. To bi značilo da bi društvo i građani uz vlastiti nacionalni identitet trebali početi njegovati i „europski“ identitet. Pojam identiteta također se podijelio na „civilnu“ i „kulturnu“ dimenziju (Petković, 2005). U ovom kontekstu civilna bi komponenta označavala pripadnost nekoj civilnoj (građanskoj) organizaciji ili udruzi koja je utemeljena nadležnim institucijama. Kulturna bi dimenzija identiteta označavala pripadnost određenoj kulturi i zajednici. Takva zajednica može postojati na religijskoj, kulturološkoj, vrijednosnoj i sl. osnovi (Petković, 2005). Takvo poimanje ovoga pojma, koji nije često bio tumačen na ovaj način, daje potpuno novi uvid u to kakav bi odnos Europljani trebali imati sa jednom međunarodnom zajednicom na svome kontinentu, koja je postupno postala i njihovom krovnom institucijom. Uz do tada poznate običaje i kulturološke obrasce svake države posebno, može se reći kako identificiranje

kao „Europljanin“ ili „građanin Europe“ pruža jednu novu dimenziju u pogledu na pojam identiteta. Takva je metoda zasigurno bila korisna u uniji gdje se nalazi veliki broj nacionalnosti, gdje je kod nekih u većoj mjeri izražen patriotizam, a kod nekih u manjoj. Implementacija „novog“ identiteta stoga se odvijala nenametljivo, poštujući nacionalni identitet svake države.

1995. godine Europska se unija proširila i tada primila 3 nove države članice. Sljedećih nekoliko godina nisu se događale nikakve ekspanzije, osim uvođenja eura EU je početkom tisućljeća prolazila kroz relativno pasivnu fazu, posebice što se velikih odluka tiče. Tih su godina u procesu bili pregovori sa nekoliko država te se planiralo proširenje veće od onoga 1995. (Enlargement of the European Union, 2005). EU se u to doba našla pred kompleksnijim procesom širenja, posebice iz razloga što se morala širiti prema istoku. Europa je desetljećima nakon Drugog svjetskog rata bila podijeljena. Utjecajem geopolitičkih okolnosti i sukobom velikih sila veliki je broj zemalja „pao“ pod jednu ili drugu stranu. Rušenjem Berlinskog zida 1989. godine Istočna se Europa počela približavati Zapadnoj (Poljančić, 2006). Sovjetski je savez ostavio veliki trag na velikom broju zemalja nad kojima je imao utjecaj. Te su zemlje politički, ekonomski i društveno bile podređene socijalističkoj i komunističkoj ideologiji. Ta se ideologija, po mnogočemu nalazila u sukobu sa zapadnjačkim modelom vođenja društva i države. Na takve se okolnosti trebala obratiti posebna pažnja prilikom procesa integracija u Europsku uniju. Širenje prema istoku pokazalo se kao važno za svjetsku političku scenu, kao i za sigurnost na kontinentu. Padom „željezne zavjese“ veliki je broj zemalja u kratko vrijeme dobio potpunu slobodu (Poljančić, 2006). Taj period tranzicije nije svugdje u Europi prošao jednako. Neke su države relativno lako provele proces adaptacije, dok je kod drugih država poput Jugoslavije, raskid dugogodišnjih unija ili saveza prošao na teži način (Cvrtila, 2000). Naposljetku, nakon obostrane želje za suradnjom, u svibnju 2004. potvrđen je ulazak 10 novih država u Europsku uniju (Enlargement of the European Union, 2015). Uniji su tada pristupile Cipar, Češka, Estonija, Litva, Latvija, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija. To je proširenje dan danas najveće u povijesti EU te se smatra jednim od njihovih najvećih pothvata. Ovim priključenjem baltičkih zemalja i dobrog dijela Srednje Europe EU je teritorijalno prešla granice „željezne zavjese“ i ušla na područje bivšeg Sovjetskog saveza (Begović, 2012). Taj je pothvat predstavljao veliki uspjeh za EU i zapadni svijet. Također, članstvom Malte i Cipra, dvije male otočne države EU je pojačala svoj utjecaj na Sredozemnom moru. Države poput Poljske ili Slovačke vremenom su se pokazale kao društva koja nisu predstavljale probleme

prilikom implementacije vrijednosti i normi EU unutar njihove države. Također, njihova je suradnja EU olakšala proces integracije na drugim državama (Bilandžić, 2012).

Proširenje unije 2004. godine predstavljalo je veliki napredak, ali je istovremeno pred Europu postavilo veliki broj izazova. Veći broj država članica značio je i veće područje koje je trebalo integrirati i regulirati. Proširenje unije istaknulo je i potrebu za promjenama u radu institucija, u procesu odlučivanja te u procesu širenja, tj. promjene u ideologiji integracije (Kuko, 2006). Uvođenjem eura tek dvije godine prije ovako velikog proširenja, EU je u kratkom vremenu morala širiti i monetarnu uniju. Tadašnje političke tegobe EU bile su popraćene i čestim sigurnosnim pitanjima. Također, jedan od većih problema predstavljao je nejednak rast i razvoj članica, na državnoj i regionalnoj razini (Kuko, 2006). Politički i sigurnosni problemi koji su početkom tisućljeća zahvatili svijet (a i dobar dio Europe) nagnali su svjetske vlade na poduzimanje daljnjih koraka. Europska je unija stoga 2003. godine izdala dokument pod nazivom Europska sigurnosna strategija (u daljnjem tekstu: ESS) (Begović, 2012). Tim se dokumentom EU odlučila posvetiti sigurnosnim pitanjima te postaviti točne ciljeve kojima će utjecati na međunarodne sukobe i političke tenzije. Sigurnosna strategija EU temeljila se na 5 glavnih ciljeva; očuvanje mira i jačanje međunarodne sigurnosti, zaštita vrijednosti i interesa unije, promicanje međunarodne suradnje te razvijanje demokracije i vladavine prava (Begović, 2012). Iz ovih je ciljeva proizlazilo daljnje djelovanje unije prema državama u Europi koje nisu njihove članice i prema međunarodnoj zajednici. ESS-om su definirane i ključne prijetnje međunarodnoj sigurnosti. Proliferacija oružja masovnog uništenja, terorizam i organizirani kriminal, energetska sigurnost te klimatske promjene predstavljeni su kao glavni problemi koje je nužno početi rješavati u što je kraće mogućem vremenskom roku (European Security Strategy: A Secure Europe in a better World, 2009). Nuklearno naoružanje država diljem svijeta prepoznato je od ESS-a kao potencijalno najveća prijetnja sigurnosti građana EU, ali i ljudi diljem svijeta. Naglasak u borbi protiv tog oružja bio je na prevenciji daljnjeg razvijanja, kako bi se u budućnosti što više smanjile šanse za mogući sukob (European Security Strategy: A Secure Europe in a better World, 2009). Ranih 2000-ih Iran se u međunarodnoj zajednici pokazao kao jedna od glavnih nuklearnih sila. Na tom se primjeru može usporediti tadašnje stanje sa onim za vrijeme Hladnog rata. Stoga je EU odlučila u što kraćem vremenskom razdoblju povući odgovarajuće poteze koji će na vrijeme spriječiti razvijanje sukoba tog tipa te sanirati potencijalne ekonomske i/ili političke posljedice dotadašnje situacije. Europska je unija energetske izvore prepoznala kao važne čimbenike u sigurnosti. ESS-om ističe kako Europa previše ovisi o neobnovljivim izvorima energije poput nafte te kako se samo tržište energenata

treba više unificirati kako bi bilo manje podložno promjenama (European Security Strategy: A Secure Europe in a better World, 2009). Naravno, energetska ovisnost o obnovljivim izvorima usko je povezana i sa klimatskim promjenama koje su u sve većoj mjeri počele pogađati čitavi planet. Promjene u temperaturi, smanjenje izvora pitke vode te nedostatak prirodnih resursa povodi su koji bi mogli uzrokovati sukobe i potencijalne ratove u budućnosti. Stoga se EU takvim potencijalnim ishodima odlučno posvetila strategijom (European Security Strategy: A Secure Europe in a better World, 2009). Razvojem tehnologije, posebice informatičke, hakerski napadi postajali su sve učestaliji. Ciljajući osjetljive točke, poput banaka, internetskih poslužitelja i energetske kompanije hakeri su izložili područje cijele Europe napadima koji mogu prouzročiti veliku ekonomsku štetu (European Security Strategy: A Secure Europe in a better World, 2009). Promatrajući glavne probleme istaknute ESS-om može se primjetiti razlika među zemljama članicama EU. Države iz Zapadne Europe imale su godine prednosti nad državama iz istočnog bloku u razvoju demokracije, otvorenog tržišta te unaprijeđenju gospodarstva (Wiatr, 2000).

U zemljama koje su bile pod bivšim Sovjetskim savezom vladao je nedostatak demokracije i slobode govora, uz to je prisutna bila i industrija koja je ponajviše ovisila o nafti. Takve su okolnosti po EU bile loše, takva se država nije okretala obnovljivim izvorima energije te je neuređenim političkim pitanjima doprinosila nesigurnoj situaciji na međunarodnoj razini (Wiatr, 2000). Područje bivše Jugoslavije uz istočnu Europu pokazalo se kao područje visokog prioriteta što se tiče sigurnosti Europe. Ovisno o jačini utjecaja Sovjetskog saveza određene su se države razvijale drugačijim tempom od ostalih. Stoga, može se primijetiti kako su se države mogle podijeliti u skupine, ovisno o utjecaju komunizma (Wiatr, 2000). Uz brojne političke probleme te su države paralelno pratile i loši ekonomski uvjeti. Prvu skupinu postkomunističkih zemalja činile su Češka, Slovačka, Mađarska, Poljska i Slovenija. Tih su 5 država ostvarile značajan napredak naspram ostalih zemalja koje su bile pod utjecajem komunizma: „U drugu skupinu postkomunističkih zemalja spadaju Estonija, Latvija i Litva iz baltičke regije, te Albanija, Bugarska, Hrvatska i Rumunjska iz balkanske regije. U njima je “tranzicijska recesija bila dublja nego u srednjoj Europi, te je proces ozdravljenja gospodarstva bio otežan i usporen”. Godine 1997., BND svih ovih zemalja bio je mnogo niži nego godine prije početka tranzicije. No one su, uz iznimku Albanije i Bugarske, iskazale mali porast BND-a 1996. i 1997. (Wiatr, 2000: 7)“. Podjela ovih zemalja po kategorijama omogućuje EU bolji uvid u stanje razvijenosti regija Europe. Razina razvijenosti često je u korelaciji sa geopolitičkom situacijom neke države, stoga će ti čimbenici utjecati na buduća djelovanja EU.

Sljedeći veći potez Europske unije nakon izdavanja ESS-a 2003. godine bilo je daljnje proširenje unije. Bugarska i Rumunjska 2007. postale su nove članice EU. Primanje ove dvije, gospodarski relativno nerazvijene države u uniju pokazao se kao geopolitički važan strateški potez (Kuko, 2006). Bugarska i Rumunjska su države koje su bile pod jakim utjecajem komunizma stoga će kod njih proces integracije odvijati u težim okolnostima. Također, važno je napomenuti kako su obje države geografski smještene na jugoistoku Europu, odmah uz politički i sigurnosno „turbulentno“ područje bivše Jugoslavije te blizu samog istoka Europe. Njihova se geografska lokacija pokazala kao od velike važnosti za Europsku uniju i njihovu namjeru stabilizacije jugoistoka Europe (Kuko, 2006). Proširenje 2007. godine pokazalo se i kao izazovno za EU. Bugarska i Rumunjska bile su države koje je trebalo socijalno implementirati u uniju i one su zahtijevale brojne reforme i promjene na području birokracije i ustroja vlasti (Wiatr, 2000). Također, široka rasprostranjenost korupcije u obje zemlje predstavljala je veliki problem procesu integracije i kočila je ekonomski rast i razvoj koji su povlastice EU trebale ubrzati (Lojić, 2018). Bugarska i Rumunjska pružaju i veliki gospodarski potencijal što je zasigurno velika prednost za EU. Jeftinija radna snaga u kombinaciji sa europskim kapitalom rezultirali bi sa obostranim zadovoljstvom (Poljančić, 2006). Gledajući s kulturološke strane, pripojenje Bugarske je EU donijelo i novo službeno pismo. Tako je ćirilica 2007. godine postala, uz latinicu i grčki alfabet treće pismo EU u upotrebi (Celebrating the Cyrillic alphabet, 2018). U takvim je primjerima širenja kulture primjetan utjecaj globalizacije na kontinentalnoj razini, uzrokovan procesom širenja unije.

Proširenje Europske unije na 27 zemalja nakon 2007. donijelo je sa sobom mnoge beneficije, ali i ukazalo je na potrebu za promjenama. Zakonodavne i izvršni organi unije uz parlament nalazili su se u stanju koje je zahtijevalo promjene. Također, učinkovitost i transparentnost rada tih institucija našli su se pod upitnikom. Kao odgovor na ta pitanja, Europska je unija 2009. godine potpisala Ugovor iz Lisabona (Lisbon Treaty, 2009). Tim je Ugovorom EU namjeravala povećati transparentnost rada svojih tijela, nastaviti širiti demokraciju i demokratski način biranja članova parlamenta i ostalih organizacija, utemeljiti sigurnosnu politiku te se obratiti i ekonomskoj situaciji koju je obilježila svjetska kriza (Lisbon Treaty, 2009). Ugovor iz Lisabona također je uveo i neke nove funkcije u tijelima zemalja članica. Stvorena je funkcija visokog predstavnika za vanjske poslove i sigurnosnu politiku, funkciju stalnog predsjednika Europskog vijeća te uspostava Europske službe vanjskih poslova (Begović, 2012). Iz novonastalih funkcija evidentno je kako se fokus EU usmjerio na vođenje

kvalitetnije i učinkovitije vanjske politike te na konkretnija rješenja što se tiče sigurnosih pitanja, unutarnjih i vanjskih.

Ugovor iz Lisabon sadržavao je mnogo odredbi što se tiče sigurnosti. Sigurnosni standardi članica unije dovedeni su u pitanje, kao i brojne sigurnosne norme i pravila. Gotovo čitav sigurnosni sustav EU našao se pred velikim brojem izazova i pitanja. Ugovorom iz Lisabona naglasila se i potreba unije da svoj sigurnosni sustav ujedini u jednu cjelinu te ga kao takvim učini univerzalnim za sve države članice (Begović, 2012). Pred EU stavilo se veliki broj sigurnosnih pitanja koji su zahtijevali odgovore i po potrebi novo definiranje određenih pojmova. Nacionalna sigurnost, gospodarska, socijalna, energetska i pravna pitanja samo su neki od primjera razine sigurnosti koju je trebalo osigurati u svakoj državi članici (Bilandžić, 2012). Neki od primjera nacionalne sigurnosti bili bi vojna spremnost za ofenzivne ili defanzivne akcije, gospodarska sigurnost podrazumijeva nesmetan pristup trgovačkom i financijskom sustavu dok bi očuvanje jezika, kulture, običaja i sl. bili primjeri socijalne sigurnosti (Bilandžić, 2017). Europska je unija tu trebala pronaći „ravnotežu“ u davanju ovlasti. Prekomjerne ovlasti unije nad državama članica ne bi svugdje bilo jednako prihvaćeno. Neke bi zemlje takvo što mogle protumačiti kao „zadiranje“ u unutarnja posla države ili kao nametanje sustava koji bez suglasnosti države nadilazi njihove zakone. S druge strane, unija je trebala dovesti zakone i norme na međunarodnoj razini koji će omogućiti ujednačeno djelovanje EU u svim regijama te koji će zbog se svojeg krajnjeg cilja (sigurnosti EU) morati „uplesti“ u sigurnosnu politiku nekih država članica (Bilandžić, 2012). Prilikom donošenja takvih odredbi Europska je unija posebnu pozornost trebala obratiti na to da se sigurnost jedne države ne ostvaruje na račun druge. To jest, vojne i političke akcije koje je pretežito izvodio NATO, kao najveći sigurnosni partner EU zahtijevale su detaljne analize i procjene, kako se njima ne bi uzrokovali međunarodni sukobi (Bilandžić, 2012).

3.2 Geopolitička uloga Europske unije

U vanjskoj politici EU često se pojavljivao i NATO. Stoga je odnos te dvije velike organizacije bio vrlo blizak. Unatoč ekonomskoj razvijenosti EU, NATO je još uvijek prednjačio u vojnome pogledu. Zbog tehnološke nadmoći i članstva SAD-a kao prve vojne sile svijeta NATO se u sigurnosnom pogledu pokazao kao veća sila (Begović, 2012). SAD je u ESS-u prepoznao zajedničke ciljeve i probleme kojima se treba obratiti kao i EU, što je u budućnosti definirali njihovu vanjsku politiku. Nacionalna heterogenost uz kulturno

obogaćenje, EU je donijela i poteškoće u organizaciji univerzalne vojske i sigurnosne politike. Uz sve države članice, od kojih neke nisu u dobrim odnosima, nije bio lagan zadatak uspostaviti zajednički sigurnosni sustav. NATO je stoga EU poslužio kao odličan partner (Begović, 2012).

Sigurnosna pitanja koja su se godinama povlačila po svijetu odrazila su se i na same građane. Uz važne sigurnosne odredbe o vojsci, vanjskoj politici i međunarodnim organizacijama sigurnost se kao pojam počela „secirati“ do manjih detalja. Suvremena izučavanja sigurnost su označili kao pojam koji sadrži više obilježja. Kao prvo, vodoravna dimenzija sigurnosti uključuje vojno-političko, socijetalno i gospodarsko područje djelovanja (Bilandžić, 2012). Okomitom dimenzijom sigurnost se produbljuje u državi te dopire do manjih subjekata sigurnosti, do društva i pojedinaca kao samostalnih jedinica. Također, sigurnost kao pojam nema ustanovljenu definiciju te je podložna promjenama koje često ovise o vladajućima tijelima EU, što znači da te promjene mogu biti i neobjektivne (Bilandžić, 2012). Prema ovim tezama, uzimajući u obzir i u radu ranije navedene stavke (o ravnoteži prilikom donošenja sigurnosnih odredbi) evidentno je kako je sigurnosno pitanje vrlo kompleksno. Političke okolnosti koje su definirale geopolitičku kartu Europe uz njene opširnu i burnu povijest punu sukoba dodatno su otežale pitanje sigurnosti na razini cijele Europske unije. Zakoni i vrijednosti svih 27 država članica razlikuju se, samim time pitanje unifikacije sigurnosnih normi u početku već gotovo da onemogućuju. Europska je unija tijekom godina uvela nekoliko službi i organizacija, poput EUROPOL-a i FRONTEX-a, čija je zadaća bila štititi građane EU od vanjskih i unutarnjih prijetnji te provođenje zakona (Bilandžić, 2012). Ovlasti takvih organizacija morale su, u većini slučajeva, nadilaziti ovlasti samih država, u svrhu sprječavanja kriminalnih radnji i očuvanja mira na području Europe.

Jedno od važnijih stavki prilikom definiranja sigurnosti je i njena podjela po, ranije navedenoj, okomitoj dimenziji. Gledajući sigurnost na taj način, može se podijeliti na nacionalnu i socijalnu (Bilandžić, 2017). Sa aspekta ljudskih potreba, nacionalnu se sigurnost može označiti kao primarnu, budući da ona predstavlja sigurnost od političkih sukoba ili ratova, prirodnih nepogoda, napada raznih vrsta i sl. Socijalna se sigurnost može definirati kao stvaranje uvjeta života u društvu koji će ljudima unaprijediti kvalitetu života (Bilandžić, 2017). Pojam socijalne sigurnosti često se zna pomiješati se pojmom socijetalne sigurnosti. Ta dva slična izraza imaju različita značenja. Jednostavno rečeno, socijalna sigurnost označavala bi stanje u kojem se građani ne moraju brinuti hoće li im osnovne egzistencijalne potrebe biti zadovoljene (Bilandžić, 2017). Društva sa razvijenom socijalnom sigurnošću svoje građane štite od gladi, bolesti, nezaposlenosti, siromaštva i sl. Socijetalna je sigurnost posvećena

društvenim nasljeđem: Društvo je socijalna, kulturalna i psihologijska formacija različita od države. U tim okvirima, socijalna sigurnost odnosi se na održivi razvoj tradicionalnih obrazaca jezika, kulture, vjerskih i nacionalnih identiteta te održivih običaja. (Bilandžić, 2017: 348). Socijalna je sigurnost, prema navedenim tezama, usko povezana sa životnim standardom građana, a samim time i sa ekonomskom uspješnosti države. Iz tih, ekonomskih okolnosti proizlaze i dodatne podjele u EU, koje se u konačnici odražavaju na razinu sigurnosti u društvu. Uz ostale razlike, u ekonomskom, kulturološkom i političkom pogledu Istočna i Zapadna Europa na području sigurnosti također se nalaze na različitim razinama (Wiatr, 2000).

Europska se unija zbog sigurnosnih pitanja često puta našla u neugodnoj situaciji. Kao krovna organizacija Europe ima obavezu da brine o sigurnosti i političkoj stabilnosti svih svojih članica. Kao što je već rečeno, to je često uniju znalo dovesti do situacija gdje je trebala donijeti odluke koje će jednoj strani koristiti, a drugoj potencijalno štetiti. U usporedbi sa NATO-m, EU se tijekom godina pokazala kao više „rezervirana“ kada je do takvih situacija dolazilo. NATO je imao više izravan pristup rješavanju problema. Veliki utjecaj je tu imao i SAD (Begović, 2012). Europska je unija često bila preusmjerena na izgradnju demokratske i stabilne unije, dok se SAD usredotočio na pitanja globalne sigurnosti, preuzimajući tako akcije koje su zahtjevale vojnu upotrebu u svoje ruke i šireći svoj politički utjecaj diljem svijeta (Begović, 2012). Takav odnos moći NATO-a i EU ostavio je traga i na sigurnosnim praksama i normama unije. Te dvije, moćne organizacije tijekom godina razvile su međusobnu suradnju te nastavile zajednički djelovati na području Europe, ali i šire.

3.3 Ulazak Hrvatske u EU

Posljednje proširenje Europske unije dogodilo se 2013. godine. 1. srpnja te godine Hrvatska je nakon godina pregovora pristupila uniji (Enlargement of the European Union, 2015). Hrvatska je tako uz Grčku, Bugarsku i Rumunjsku postala još jedna članica koja se nalazi u jugoistočnom dijelu Europe. Kao takva, geopolitički je pokazala kao značajan dodatak uniji. Važno je shvatiti kako je Hrvatska zbog svog geografskog položaja bila vrlo važna kao potencijalna država članica EU. Područje jugoistočne Europe oduvijek se u geopolitičkom pogledu pokazao kao posebnim i kompleksnim. Države s tog područja često su bile pod utjecajem raznih osvajača i okupatora tijekom povijesti, tako da su stoljeća utjecaja vanjskih sila „oblikovala“ to područje (Cvrtila, 2000). Jugoistočna je Europa često bila granica između istoka i zapada, demokracije i totalitarizma, pravoslavlja i katoličanstva... Hrvatska se, zbog

svojem geografskog položaja također pronašla u tim okolnostima. Stoljeća utjecaja Austro-Ugarske, Osmalijskog Carstva i Mletačke Republike između ostalih pridonijeli su današnjoj kulturnoj baštini Hrvatske, njenom jeziku i njenim granicama. Takav je povijesni tok Hrvatsku oblikovao i u političkom i ekonomskom pogledu. Nakon izlaska iz SFRJ koje je obilježio razoran ratni sukob, Hrvatska je 1991. godine postala samostalna država (Croatia, 2002). Stoljeća „pod okupacijom“ ostavila su, kao što je ranije navedeno, trag koji će utjecati i na političke odluke u budućnosti. O povijesti Hrvatske, punoj sukoba i burnih razdoblja svjedoči i sam Ustav Republike Hrvatske, gdje je u preambuli navedeno:

Polazeći od iznesenih povijesnih činjenica, te općeprihvaćenih načela u suvremenu svijetu i neotuđivosti i nedjeljivosti, neprenosivosti i nepotrošivosti prava na samoodređenje i državnu suverenost hrvatskog naroda, uključujući i neokrnjeno pravo na odcjepljenje i udruživanje, kao osnovnih preduvjeta za mir i stabilnost međunarodnog poretka, Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina, Bošnjaka, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Rusa, Bugara, Poljaka, Roma, Rumunja, Turaka, Vlaha, Albanaca i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN-a i zemalja slobodnog svijeta. (Ustav Republike Hrvatske, 2010).

Iz navedenog se teksta može vidjeti kako je Hrvatska postala država ne samo Hrvata, već mnogih drugih narodnosti iz raznih krajeva Europe, različitih vjeroispovjesti i političkih stavova. Više od desetljeća Hrvatska je provela u pregovorima sa EU, u ratifikaciji raznih sporazuma te u procesu pripreme za uključenje u uniju (Rudolf ml., Vrdoljak, 2005). Sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća Vijeće ministara EU utvrdilo je političke i ekonomske preduvjete potrebne za razvoj odnosa sa Hrvatskom, dok se sljedećih nekoliko godina nastojalo uvesti što višu razinu stabilnosti u državu (Rudolf ml., Vrdoljak, 2005). Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) potpisan je 2001. godine te je dvije godine kasnije Hrvatska i službeno podnijela zahtjev za punopravnim članstvom u Europskoj uniji. Hrvatsku je EU privlačila ponajviše iz ekonomskih razloga. Carinske povlastice, trgovinski sporazumi te podizanje standarda samo su neki od ekonomskih benefita koje je nudila EU. Od 2005. do 2011. godine vođeni su pregovori o pristupanju EU (Kronologija važnijih datuma u procesu pristupanja Hrvatske Europskoj uniji, 2013). Hrvatska je te godine provela rješavajući brojna pravna, zakonska i gospodarska pitanja. Naposljetku je, nakon što je Europski parlament dao suglasnost Hrvatskoj za pristupanje u EU i nakon referenduma građana o pristupanju EU održanog 2012., Hrvatska 2013. godine i službeno pristupila EU (Kronologija važnijih datuma u procesu pristupanja Hrvatske Europskoj uniji, 2013).

Jedna od uloga koju je Hrvatska dobila prilikom pristupanja EU u geopolitičkom smislu vrlo je važna. Gledajući svijet kroz geopolitičku prizmu, evidentno je kako je podijeljen na regije ili zone različite važnosti i značaja. Tako na primjer područje između kopnenih i pomorskih snaga možemo nazvati *crush zone* (zona pritiska), područje između Njemačke i Rusije *shatterbelt* (osjetljiva zona) i područje na kojem se nalazi Hrvatska *gateway* (područje prolaska) (Cvrtila, 2000). *Gateway* države obično nastoje (ili već jesu) biti razvijenije od svojih susjednih država, smještene su na samim granicama geopolitičkih regija i često imaju dobar gospodarski i trgovinski potencijal (Cvrtila, 2000). Navedena obilježja ukazuju na to da se Hrvatska može kategorizirati kao *gateway* državu. Uz svoj položaj koji pruža veliki potencijal u prometnoj i trgovinskoj povezanosti različitih regija Europe, izlazu na moru i velikom broju luka na Jadranskom moru te uz težnju za ekonomskim napretkom i rastom Hrvatska ispunjava brojne uvjete koje bi svaka *gateway* država trebala imati. Kao takva ona EU pruža mogućnost da se geopolitički proširi na važno područje koje je proteklih desetljeća bilo puno sukoba. Uz Sloveniju 2004. godine, Hrvatska se svojim ulaskom u uniju 9 godina kasnije pojavljuje kao *gateway* država prema jugoistoku i istoku Europe (Cvrtila, 2000.). Blizina Alpskog gorja i Srednje Europe na sjeveroistoku, Panonske nizine na sjeveru, Jadranskog mora koje vodi prema Sredozemlju te Dinarskog gorja geografski gledano „obogaćuje“ Hrvatsku te utemeljuje njen status kao države na granici više regija. Kao država sa takvim geografskim, političkim i povijesnim obilježjima Hrvatska bi međunarodnoj zajednici trebala postati partner za uvođenje demokracije, mira i stabilnost na području jugoistočne Europe (Cvrtila, 2000.).

Nakon ulaska Hrvatske u EU, sljedećih nekoliko godina obilježila su brojna pitanja te rasprave o stanju u kojem se unija nalazi. U središtu tih događanja našlo se Ujedinjeno Kraljevstvo koje se nakon nekoliko godina ispunjenih referendumima, debatama i razmatranjima odlučilo na drastičan potez.

3.4 Brexit

Od samih početaka suradnje Ujedinjenog Kraljevstva s europskim organizacijama i zajednicama značajan se dio tamošnjeg stanovništva osjećao na neki način zakinuto (Čović, 2021). Kao jedna velika gospodarska i politička sila Britanija je u Europi oduvijek imala značajnu ulogu i kao takva nije oduvijek podilazila svim europskim normativima i inicijativama. Desetljeća „polusudjelovanja“ u europskim organizacijama i zajednicama naposljetku su kulminirala te dovela do presedana u Europskoj uniji. Referendumom održanom

23. lipnja 2016. godine Britanci su sa većinom od 52% glasova izrazili želju za izlaskom iz EU. Tu su odluku nekoliko godina kasnije proveli u stvarnost te je 31. siječnja 2020. Ujedinjeno Kraljevstvo postalo prvom državom koja je napustila Europsku uniju (Brexit, 2020). Proces izlaska Ujedinjenog Kraljevstva iz EU je naposljetku postao poznatiji pod nazivom *Brexit*.

Korijene ovakvog raspleta događaja potrebno je potražiti dugi niz godina prije nego li je došlo do napuštanja Europske unije. Početke nastanka skepticizma na Britanskom otočju „donijelo“ je Rimsko carstvo koje je svojim osvajanjima u jednu ruku natjerala Britance na otpor te ih time dodatno učvrstila kao koherentnu zajednicu (Čović, 2021). Stoljećima kasnije vikinška će invazija imati sličan učinak. Godine ratovanja protiv zajedničkog, vanjskog neprijatelja u britanskim je narodima zasigurno formirala osjećaj zajedništva (Čović, 2021). Taj će osjećaj tijekom stoljeća stvoriti percepciju o Europi kao o kontinentu koji pruža više opasnosti nego prilika. Javno mišljenje takvog tipa utjecati i na političke i društvene odluke u budućnosti. Narednih je nekoliko stoljeća Velika Britanija provela u (kao i dobar dio ostatka Europe) u sukobima. Ratovi sa zemljama kao što su Francuska popraćeni i sa nekolicinom unutarnjih sukoba Veliku su Britaniju dobrim dijelom Srednjem vijeku držali u slabijem stanju. Za rapidan napredak i rast Engleske uvelike se smatra zaslužnim dinastija Tudora (Čović, 2021). Veliki gospodarski razvoj obilježen industrijalizacijom uzrokovao je ekonomski procvat koji je Veliku Britaniju ubrzo postavio kao najmoćnijom svjetskom silom. Britanska se trgovina nametnula kao jedno od snažnijih alata kojim se ostvarila nadmoć nad ostalima. Kao rezultat osvajanja brojnih zemalja diljem svijeta, novonastale kolonije Britaniji su „otvorile vrata“ tržištima čineći je tako u još jednom segmentu neovisnom od Europe (Čović, 2021). Njihove su kolonije diljem svijeta postupno udružene u jednu zajednicu pod nazivom *Commonwealth* (Our history, 2023). Britanija je tim činom stvorila udruženje na čijem se čelu nalazila te pomoću kojeg je i dalje mogla koristiti trgovačke beneficije, osiguravajući svoju neovisnost dalje od potencijalne europske političke zajednice. Globalna nadmoć koju je Velika Britanija uživala sve do dobrog dijela 20. stoljeća dodatno je pojačala osjećaj britanske „izuzetnosti“ i integriteta koje je bilo prisutnije u sve većem broju stanovništva (Čović, 2021). U novije doba, početkom 21. stoljeća Velika se Britanija nalazila u razdoblju odluka. Tadašnji predstavnici vlasti nalazili su se nerijetko na različitim polovima političkog spektra. Kao što je rečeno, naredne su godine obilježili brojni referendumi i ankete o budućnosti u Europi.

Iz ovog sažetog pregleda britanske ekonomske i političke povijesti vidljivo je kako je *Brexit* kulminacija motiva koji sežu od prije više od tisuću godina. Ti motivi, društvene, političke i ekonomske prirode europskoj su zajednici postavili brojna pitanja. Velika je Britanija

svojim odlaskom postavila presedan koji je ostavio veliki utisak na Europsku uniju, posebice na njenu budućnost. O trenutačnim problemima, kao i o potencijalnim izazovima koji bi mogli utjecati na budućnost Europske unije govorit će se u sljedećem poglavlju.

4. Budućnost Europske unije

Europsku su povijest obilježili brojni ratovi, migracije te političke i društvene revolucije. Tisućljeća brojnih sukoba utjecala su na seljenja stanovništva, kao i na formiranje raznih gradova i država. Ostaci tih događaja vidljivi su i u kulturnoj baštini i običajima brojnih europskih naroda, kao i u njihovoj vjeroispovijesti. Svi navedeni čimbenici utjecali su na izgled granica Europe kao i na formiranje modernih država. Stoga je Europska unija, nastala kao nekoć nezamisliva zajednica više nacija, koje su dobar dio svoje povijesti provele u sukobu jedne s drugima. Iako se u modernije doba na europskom tlu vodilo značajno manje ratova nego li je to bio slučaj prije 500 godina, Europska je unija i dalje u stanju mirne pripravnosti. Brojna pitanja i potencijalni problemi koji se nalaze pred njom zahtijevaju konstantnu pažnju. Potencijalne države članice koje sa sobom donose nove izazove, migrantska situacija i stalna političko-ekonomska pitanja samo su neke od tema kojima se Europska unija mora baviti misleći na svoju budućnost.

Jedan od izazova s kojim se Europska unija susreće je i rast nacionalizma diljem Europe (Krastev, Leonard, 2024). Taj je trend u Europi prisutan već nekoliko godina. U prilog tome idu i migrantske krize koje su unazad desetak godina obilježile EU, kao i *Brexit*, događaj koji je uvelike uzdrmao stabilnost i koherentnost unije. Ti su čimbenici u nekim državama kao što su Mađarska ili Poljska (Patel, Renwick, 2016) povećale razinu nepovjerenja prema Europskoj uniji i njenim institucijama. *Brexit* je automatski doveo u pitanje Irsku, susjednu državu koja zbog svoje bliske povijesti i geografskog položaja prema Velikoj Britaniji osjeća posljedice njenog odlaska iz unije. Jedan od čimbenika koji (u negativnoj mjeri) utječe na razinu povjerenja Europljana prema EU je i migrantsko pitanje. Porast useljavanja migranata u EU sa sobom nosi i neke neželjene posljedice. Na diverzifikaciju stanovništva ne gledaju svi blagonaklono, veliki priljev imigranata pred svaku državu stavlja veliku odgovornost kao i obavezu. Integriranje migranata nije laka stvar, posebice ako se radi o kontinuiranom useljavanju većeg broja ljudi. Naravno, EU se tim pitanjem bavi već dugi niz godina, pokušavajući svoje zakone i norme uredno provoditi, a u isto vrijeme svoje članice držati zadovoljnim. Zemlje poput Grčke, Malte i Italije zbog svojeg su geografskog položaju više

izložene migrantskim valovima, stavljajući njihova ministarstva unutarnjih poslova kao i granične službe na test. S druge pak strane, države poput Njemačke, Austrije ili Nizozemske su zbog svojeg visokog standarda poželjne destinacije za sve migrante, tako da su i njihova društva i države na „udaru“ velikog broja izazova. Kao što je rečeno, nisu sve države članice jednako priklone ideji useljavanja migranata. Mađarska i Poljska posljednjih se godina ističu kao države u kojima se uzdižu ideologije desnog političkog spektra. Kao takve, sklonije su zahtjevima za većom autonomijom i odbijanjem migrantskih sporazuma na razini cijele EU (Liboreiro, 2023). Jedna od većih država EU u kojoj je također primjetno dizanje stranaka desnice je Italija. Zbog svojeg geografskog položaja, nalazeći se u središtu Sredozemnog mora, Italija godinama služi kao česta ruta migranata iz Afrike i dijela Azije prema Europi. Također, Italija je s gotovo 60 milijuna stanovnika jedna od većih europskih država te je kao takva i veliki čimbenik u gospodarstvu i trgovini EU (Demography of Europe – 2024 edition, 2024). Ideologije desnog političkog spektra u praksi podrazumijevaju i izazivanje određenih sumnji prema vanjskim organizacijama, pa tako i prema EU. Takvo što uniji predstavlja velike probleme. Velike gospodarske i političke sile poput Francuske ili Italije svojom potencijalnom separatističkom politikom mogle bi uzurpirati unutarnju koheziju koju je EU desetljećima stvarala. Politička opredijeljenost lijevoj ili desnoj struji koja se u Europi desetljećima mijenjala kod država u moderno doba predstavlja veliki izazov. Uskladiti sve političke sisteme nije laka zadaća, posebice ako se nastoji sve države članice dublje integrirati te povećati stupanj kohezije. Tako je primjerice, u Italiji vidljiva promjena u društvu koja je posljedica nove vladajuće ideologije:

Isto tako, ovi su izbori kulminacija političkog procesa koji je započeo davnih dana, a pospješena je u razdoblju pandemije koronavirusa. Riječ je o procesu ideološke aproprijacije gdje su stranke nominalne ljevice odbacile izvorno lijeve politike i preuzele politike prethodno karakteristične za desni centar i desnicu, posebice u sferi ekonomije, ali, a pandemija je dokaz tome, i u sferi ljudski prava i sloboda. S druge strane, stranke desnice su pridobile nekadašnje birače ljevice, nadograđujući vlastiti nacionalističko-protuimigrantski diskurs porukama usmjerenima prema nižem srednjem sloju, radništvu i seljaštvu. Tko je bolje prošao u tom procesu ideološke aproprijacije najbolje pokazuju rezultati netom završenih izbora u Italiji koji su, ukoliko ne dođe do značajnih programsko-vrijednosnih promjena među strankama europske ljevice, samo putokaz onome što bi mogla postati surova realnost ostalih europskih država. (Stanić, 2022: 35)

Jedna od aktualnih tema odbora i nadležnih institucija diljem svijeta je ekološka osviještenost i prelazak na obnovljive izvore energije. Takvo što, Europsku uniju kao globalnu gospodarsku i trgovinsku silu, naravno nije zaobišlo. Ekologija se kao pitanje nametnula u svim redovima europskih vlasti i vladajućih organa. Uz pritiske koje nameću norme u raznim industrijama poput automobilističke, građevinske ili rudarske Europska je unija bila priorana dublje prionuti u pitanje ekologije i energije.

4.1 Europski zeleni plan

Kao rezultat toga, potkraj 2019. godine pokrenuta je inicijativa Europski zeleni plan (eng. *The European Green Deal*) (The European Green Deal, 2020). Članice EU ovim ambicioznim pothvatom nastoje do 2050. godine postati klimatski neutralne, ukidajući u potpunosti emisiju stakleničkih plinova (The European Green Deal, 2020). Ova inicijativa u moderno doba globalizacije i međunarodnog tržišta predstavlja ozbiljnu posvećenost i zalaganje cijele EU, a i europskih država koje nisu članice. Industrije poput automobilske, tekstilne, energetske, logističke i sl. već su desetljećima (a neke i stoljećima) ovisne o neobnovljivim izvorima energije. Počevši od ugljena, nafte i prirodnog plina pa sve do energije dobivene iz nuklearnih elektrana (Energy statistics – an overview, 2024). Iako pružaju trenutačno potrebne količine energije koja se svakodnevno koristi, neobnovljivi su izvori štetni za okoliš te za sve koje u njemu obitavaju. Velike emisije štetnih plinova poput ugljikovog dioksida svakodnevno se ispuštaju iz automobila, kućanstava, poslovnih zgrada i ponajviše tvornica. Onečišćenje zraka u takvim je područjima gotovo permanentno, posebice u urbanim sredinama i industrijskim zonama većih gradova diljem Europe. Osim oštećenja atmosfere, zagađeni zrak uvelike utječe na biljni i životinjski svijet kao i na zdravlje ljudi. Razne bolesti dišnog sustava kao i nastanak kroničnih bolesti učestala su pojava u sredinama gdje je kvaliteta zraka niska (Bischof et al, 2020). Primjerice, Sarajevo i Beograd, kao glavni gradovi dviju zemalja koje imaju ambicije postati punopravne članice EU, slove kao gradovi s visokom razinom onečišćenja zraka (Explore your air quality, 2024). Takvo što bi potencijalno moglo postati oprečnom okolnosti prilikom pregovora o pridruživanju uniji, tako da svojim Zelenim planom EU nastoji praksu očuvanja okoliša proširiti i van svojih granica. Uz zrak, važno je i očuvanje voda i tla. Urbanizacijom i industrijalizacijom zemalja struktura i sastav tla podložni su velikim promjenama. Zagađivanjem tla izravno se narušava kakvoća šuma koje su važne u sprječavanju erozije tla kao i u sprječavanju vodenih bujica koje su uz klimatske promjene rastuća nepogoda diljem Europe (Bischof et al, 2020). Divlja odlagališta te nesavjesno zbrinjavanje otpada neki su od čimbenika koji se nastoje suzbiti, odnosno urediti u skladu sa pravilima i normama koje su iz godine u godinu sve strože. U onečišćenju tla važnu ulogu igra i poljoprivreda. Zelenim planom EU nastoji smanjiti razinu kemijski štetnih tvari koje se koriste prilikom obrade tla. Jedan od ciljeva inicijative je i popularizacija metode organske poljoprivrede, u kojoj će se na ekološki osviješten način, moći Europljanima osigurati dovoljnu količinu hrane, bez dodatnog zagađivanja tla (Organic action plan, 2021).

Jedan od ciljeva Europskog zelenog plana je i gospodarski rast u kojem će se uporaba sirovina i materijala smanjiti, a otpad svesti na minimum (The European Green Deal, 2020). S ostvarenjem ovog cilja prešlo bi se na učinkoviti gospodarski sustav sa ekološki prihvatljivim načinom upravljanja sirovina i materijala. Tematika zbrinjavanja i gospodarenja otpadom danas je, više nego ranije, prepoznata u različitim sferama društva; postala je donekle važno političko pitanje, medijski je prisutna, a izaziva i određeno zanimanje građana jer utječe na njihovu svakodnevnicu. Ova tematika, dakle, nadilazi isključivo ekonomske ili ekološko-biološke sfere brige o zaštiti okoliša te prodire i u problematiku društvenih odnosa. (Perkov, 2022). Kako bi se ostvario novi gospodarski sustav, važno je u svakoj državi implementirati napredniji sustav recikliranja otpada. U Europi je recikliranje otpada nejednako razvijeno u državama. Primjerice, 8 država (ponajviše iz Zapadne i Sjeverne Europe) ima stopu recikliranja od 50% ili više, dok je za sljedećih 8 država prema Europskoj agenciji za okoliš (Waste recycling in Europe, 2023) stopa recikliranja manja od 20%. Ovaj pokazatelj ukazuje na to u kojim se državama, odnosno u kojim dijelovima Europe ne provodi kvalitetna politika recikliranja. Uz to, stopa recikliranja jedan je od pokazatelja jaza između razvijenijih i manje razvijenih članica EU. To je zasigurno jedna od stavki kojima se treba ozbiljnije posvetiti, imajući na umu da se u Europskoj uniji nastoji stvoriti zajednica u kojima će se razlike u standardu građana smanjivati.

Proces proizvodnje određenog proizvoda zahtijeva određenu količinu energije, uz to energija je potrebna za sve logističke procese kojima se taj proizvod naposljetku dostavlja krajnjem korisniku. Taj je proces već godinama „uigran“ te se sve do posljednjih nekoliko desetljeća nije previše obraćala pažnja na ekološke posljedice koje on nosi sa sobom. Upravo se zato, Europski zeleni plan može smatrati veoma hvalevrijednim i radikalnim. U društvima koje su izgrađena (i čije svakodnevno funkcioniranje) ovisi o neobnovljivim izvorima energije, prelazak na obnovljive izvore energije značiti će pravi pothvat koji zahtijeva temeljitu promjenu svakodnevnih praksa i navika. Kao što je ranije navedeno, razina ekološke osviještenosti varira od države do države u Europi. Stoga je razumljivo kako će proces provođenja Zelenog plana i novijih, rigoroznijih normi u nekim državama članicama biti lakše provesti nego u ostalim. Odgovor na ovaj izazov Europska je unija predstavila u obliku mehanizma za pravednu tranziciju (The European Green Deal, 2020). Njime se u razdoblju od 2021. do 2027. godine planira izdvojiti najmanje 55 milijardi eura za tri glavne stavke: ljude i zajednice, poduzeća te države članice. Mehanizmom se namjerava poduzećima (posebice onim manjima) osigurati prelazak na ekološki prihvatljive tehnologije i način rada, smanjujući im financijske rizike u koje bi se morala upustiti. Također, dobar dio sredstava namijenjen je zajednicama i ljudima,

odnosno radnoj snazi koja će prilikom tranzicije imati veću mogućnost prekvalificiranja i doškolavanja. Uz sve to, mehanizam bi svojim sredstvima trebao olakšati državama članica i izgradnju (i obnovu) infrastrukture za čistu energiju (Boromisa, 2020).

Kako bi postale ekološki osviještene, države u proces tranzicije uz društvo i gospodarstvo, trebaju uključiti i samu vlast. U samoj strukturi vlasti važno je uvesti tijelo čija će odgovornost biti koordinacija sa EU te implementacija Zelenog plana uzduž cijelog društva. Takvo bi nadležno tijelo bilo primorano osigurati usvajanje Zelenog plana na državnoj, regionalnoj i mjesnoj razini (Boromisa, 2020). Ovisno o veličini države i broju stanovnika prilagođavao bi se i broj ljudi koji bi radili u takvoj organizaciji. Uspostava takve strukture vidljiva je i u Republici Hrvatskoj. Uz općenitu orijentacije politike prema održivosti, važnim se pokazala i prilagodba državnih ustanova i organizacija prema novoj praksi (Boromisa, 2020). Uz uspostavu rada relativno novog Ministarstva regionalnog razvoja i fondova EU, ostala Ministarstva poput gospodarska i održivog razvoja, poljoprivrede ili mora, prometa i infrastrukture svoj su rad morala temeljito usmjeriti u prema inicijativama EU. Tijekom adaptacije takve vrste komunikacija i koordinacija sa nadležnim tijelama EU pokazala se vrlo važnim. Depolitizacija čitavog procesa također je važna, kako bi se osigurao kontinuirani rast i razvoj, neovisan o vremenskim okvirima i potencijalnoj smjeni vlasti nakon redovnih izbora. Ana-Maria Boromisa smatra kako je stavka transparentnosti vrlo važna: Preporučuje se da članove radne skupine imenuje Vlada na razini državnih dužnosnika, a koordinate radna skupina na razini državnih službenika (i pomoćnika ministra). Time se depolitizira ta uloga i osigurava kontinuitet u slučaju promjena u Vladi i kadrovske promjene (2020: 13). Također, neravnomjerna razvijenost među članicama EU može se na manjoj slici preslikati na regije u Hrvatskoj. Sisačko-moslavačka županija bilježila je 2018. godine najvišu stopu nezaposlenosti u državi, 24,2% (Boromisa, 2020). U takvoj je županiji, kao i onima u Slavoniji ili Gorju, teže provesti Zeleni plan, budući da se gospodarski sustav nalazi u lošijoj situaciji te je lokalno stanovništvo više ovisno o poslovima koji podrazumijevaju korištenje fosilnih goriva. Kako bi se Zeleni plan odvijao ravnomjerno vidljivo je kako je potrebno primijeniti mehanizam za pravednu tranziciju na međunarodnoj, državnoj, regionalnoj i mjesnoj razini.

4.2 Odnos Turske i EU

Budućnost Europske unije uvelike ovisi i o njezinim potencijalnim članicama. Bilo je riječi o tome kako se ta brojka često mijenjala, od samih početaka nastanka unije, već od 50-ih godina

prošlog stoljeća. Zadnjih su se godina kao potencijalne članice nametnule države Jugoistočne Europe, većinom sa područja Balkanskog poluotoka. Točnije, riječ je o Srbiji, Albaniji, Bosni i Hercegovini, Sjevernoj Makedoniji te malo udaljenijoj Ukrajini i Turskoj. Navedene države, uz Gruziju, Moldaviju i Crnu Goru predstavljaju novi val potencijalnog širenja unije, ali sa sobom nose brojne složene okolnosti i problematiku koje zahtijevaju temeljitu pažnju.

Ulazak Turske u EU pokazao se kao jedan veliki pothvat koji se još uvijek nije uspio realizirati. Već sada davne 1963. godine Europska je unija sa Turskom sklopila Sporazum o pridruživanju (Odnosi EU-a i Turske, 2016). Tim se sporazumom namjeravalo gospodarski i politički integrirati Tursku u Europu, u sklopu sporazuma osnovano je i Vijeće za pridruživanje koje se tijekom godina pokazalo neaktivnim. Dvadesetak godina kasnije Turska podnosi zahtjev za pridruživanjem EU te kasnije, 1999. godine i službeno dobiva status kandidata (Odnosi EU-a i Turske, 2016). Razdoblje 90-ih godina obilježilo je uspostavljanje tzv. kopenhaških kriterija koje svaka država mora ispuniti kako bi se pridružila EU (Kriteriji za pristupanje (Kopenhaški kriteriji), 2021). Neki od kriterija su uspostava stabilnosti u državnim institucijama i nadležnim tijelima, integracija u legislativi i priprema tržišnog gospodarstva na promjene. Od same uspostave ovih kriterija, Turska se pokazala dosta suzdržanom prema njima te pasivnom prilikom procesa zadovoljavanja kriterija. Takva je praksa tijekom godina stvorila određenu stigmatu prema Turskoj i njenom pridruživanju. Europska je unija također kao odgovor na to smanjila interes i postala „hladnijom“. Turci su uzroke takvog stava EU pripisali dvostrukim standardima i europskoj „ksenofobiji“ (Lendić, 2005). Pasivnost obje strane umrtvilo je čitavi proces. Narednih se godina smanjila i međusobna komunikacija te je ulazak Turske u EU postajao sve neizglednijim. Početkom tisućljeća proširenje unije bilo je neizbježno, prateći sve to i turska je vlast (malenim) koracima odlučila zakoračiti bliže ulasku. Nakon odluke EU da će ispuni li Turska kopenhaške kriterije započeti proces pregovora, vlada je ubrzala proces reformacije pravnog, političkog i socijalnog sustava. Nakon nekoliko godina, veliko proširenje 2004. godine nije uključilo i Tursku, na potencijalno iznenađenje samih građana. Bitno je shvatiti kako je velika država poput Turske samim svojim geografskim položajem donosi potencijalne izazove za koje se EU u to vrijeme možda nije pripremila dovoljno. Nalazeći se većim dijelom u Aziji, Turska se svojim položajem nameće kao granica Europe i Azije, zapada i istoka. Takva država za sobom povlači i pitanje migranata koji većinom putem južnih država Europe putuju prema zapadu i sjeveru. Također, činjenica da je Turska većinom muslimanska država pred Europsku komisiju i vijeće stavlja brojna pitanja. Prilagođavanje jedne i druge strane normama i pravilima koje postavlja unija nisu lagani

zadatak. Gledajući sa kulturološke strane, ulazak Turske, njene kulture i tradicije u EU predstavlja presedan. Takvo što je zasigurno neobična pojava u uniji koja danas broji gotovo 30 država članica, raznih kulturnih i povijesnih obilježja te geopolitičkih statusa.

Bitna stavka koju Turska nosi sa sobom jesu i Kurdi. Taj narod bez države, s vlastitim jezikom i kulturom, obitava na područjima zapadne Armenije, sjeveroistočnog Iraka, sjeveroistočne Sirije te istočne Turske (Kurd, 1999). Sa brojkom od gotovo 30 milijuna, čine veliku manjinu u svim ranije navedenim državama, pa tako i u Turskoj. Odnos Turaka i Kurda tijekom godina obilježile su brojne razmirice u političkom i društvenom životu. U velikim državama, kao i u nekim manjim, to nije rijetka pojava. Borba Kurda za ravnopravnost u svim sferama društva u novije doba urodila je plodom. Kurdi su, kao i Turci, uključeni u društveni, politički i kulturni život Turske, služeći se tako vlastitim jezikom te njegujući svoju kulturu (Lendić, 2005). Brojna manjina poput Kurda i Europskoj je uniji predstavljala brojne potencijalne opasnosti. Kod nekolicine Kurda postojala je želja za samostalnošću i osnivanjem vlastite države na teritoriju moderne Turske. Takve su želje dovele do osnivanja brojnih separatističkih stranaka kao i terorističkih skupina, koje su zasigurno otežavale put Turske prema Europi (Lendić, 2005). Postupci turske vlade koji su tijekom desetljeća pokušali oslabiti kurdski identitet nazivajući ih „planinskim Turcima“ ili Turcima koji su zaboravili svoju povijest doveli su i do buntovnog ponašanja među običnim stanovništvom. Takva socijalna situacija dovoljno je narušila izgled Turske da ispuni uvjete koje postavlja EU, no posljednjih dvadesetak godina, uglavnom kada se spomenu pregovori, vidljive su inicijative Turske da uredi odnose sa Kurdima (Lendić, 2005). Važna stavka koju nosi turski geografski položaj je i blizina Bliskog Istoka. Uz brojne trgovačke rute i infrastrukturni potencijal, položaj na samom jugoistoku Europe omogućio bi bolje i brže djelovanje u slučaju nužde i potencijalnih sukoba koji su se na Bliskom Istoku pokazali dosta nepredvidivima. Sa mogućnosti veće kontrole i efikasnijeg vojnog djelovanja Europska bi se unija u svijetu zasigurno nametnula kao jedna od vodećih vojnih sila. No, navedeni elementi također mogu imati i neželjene posljedice. Vojne intervencije, osiguravanje više sredstava za obranu te potencijalni sukobi sa (u slučaju ulaska Turske u EU) novim susjedima samo su neki od čimbenika koji donosi geografski položaj Turske.

4.3 Srbija kao potencijalna država članica

Jedna od potencijalnih država članica EU koju valja istaknuti je i Srbija. Ova bivša država SFRJ svojim političkim i geografskim položajem te regionalnim utjecajem Europskoj uniji pretendira kao ozbiljna potencijalna članica. Nalazeći se gotovo u središtu Balkanskog poluotoka, svojim bi članstvom Srbija približila uniju državama poput Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Albanije i Sjeverne Makedonije. Politički nestabilno područje Balkana članstvom Srbije u uniji postalo bi pristupačnije te bi se potencijalni sukobi mogli lakše prevenirati. Naravno, kao i u ovom odjeljku ranije navedene države, Srbiju prije ulaska u Europsku uniju čekaju brojne reforme i adaptacije koje mora provesti kako bi postala punopravnom članicom.

Kao najveća prepreka Srbiji ulasku u EU nameće se priznanje Kosova kao samostalne i suverene države. Prema Ustavu Republike Srbije, Kosovo je pokrajina koja je sastavni dio teritorija Srbije te predsjednik Republike prilikom stupanja na dužnost polaže zakletvu koja glasi: Zaklinjem se da ću sve svoje snage posvetiti očuvanju suverenosti i cjeline teritorija Republike Srbije, uključujući i Kosovo i Metohiju kao njen sastavni dio, kao i ostvarivanju ljudskih i manjinskih prava i sloboda...(Ustav Republike Srbije, 2006). Ova zakletva iz Ustava dovoljno daje do znanja da put prema priznanju Kosova kao samostalne države neće biti jednostavan. Posljednjih je nekoliko godina EU donijela poprilično jasne zahtjeva po pitanju Kosova, na žalost velike većine srpskog građanstva kao i zakonodavnih tijela, u bližoj se budućnosti ne naziru promjene tih zahtjeva. Vladu Republike Srbije, uz ostale vladajuće organe, te okolnosti dovode u nezgodnu situaciju. Može se povući analogija sa ranije spomenutom Turskom, obje države se u želji za ulaskom u Europsku uniju moraju odlučiti na taj korak bliže prema zapadu. Izabrati između „naklonosti“ istoku, ponajviše prema Rusiji, potencijalno zanemarujući neka od svojih načela ili izabrati EU, otvarajući svoja vrata tako novom tržištu i legislativi, ali i novim društvenim i kulturnim vrijednostima (Pejović, 2018). Ova odluka je, kao i za svaku državu, teška i veoma kompleksna.

Pitanje Kosova može dalje utjecati na odnose Srbije sa susjednim državama, kao i na moral i javno mnijenje građana. Povijest geografske lokacije koju danas zovemo Kosovo daje jasan uvid u nastanak današnje situacije. Ukratko rečeno, tijekom stoljeća okupacije Osmanskog Carstva, albansko je stanovništvo krenulo u migraciju prema sjeveru, tj. prema jugu Srbije (Pavlović, Todosijević, 2023). Tijekom osmanske okupacije tamošnje se srpsko stanovništvo smanjivalo, dok je od kraja 19. stoljeća do danas evidentan rast albanskog stanovništva. Ovakve su okolnosti tijekom godina dovele do sukoba povijesnog i etničkog „prava na zemlju“. Takvo što nije nova pojava u svijetu, niti specifična za isključivo područje

Europe. Sukob te prirode u većini slučajeva zahtijeva dugi niz godina i treću, nepristranu stranu za rješavanje (ukoliko do rješenje uopće dođe). Upravo zbog te stavke Srbija Europskoj uniji predstavlja veliki izazov, za koje će se njene institucije morati uvelike potruditi kako bi došle do konsenzusa koji će zadovoljiti sve uključene strane. Sukob kultura, vjeroispovijesti i mišljenja koji se događaju već stoljećima na području Balkanskog poluotoka „trn su u oku“ čelnika EU. Polazeći od toga vidljivo je kako država poput Srbije veliki čimbenik pomoću kojeg bi se ti sukobi mogli svesti na minimum te se kao takva nameće kao pogodan odabir za sljedeću potencijalnu ekspanziju Europske unije.

Važnu stavku u nastojanju Srbije da se učlani u EU čini i Hrvatska. Srbiju i Hrvatsku obilježavaju stoljeća sukoba, brojnih unija te suživota unutar istih državnih tvorevina. Nerijetko su države ili kraljevine poput Jugoslavije ili Države Slovenaca, Hrvata i Srba bile popraćene unutarnjim nemirom te neslaganjem dviju država. Posljednjih godina Drugog svjetskog rata došlo je do osnutka Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), moderne Jugoslavije koja je do danas posljednji oblik države koja je uključivala Hrvatsku i Srbiju (Yugoslavia, 2003). SFRJ su još pripadale i Slovenija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora te Sjeverna Makedonija. Jugoslavija može poslužiti kao odličan primjer na koji način više država, koje nemaju dobrosusjedske odnose, funkcioniraju u kohabitaciji. U toj, socijalističkoj državi, vladao je totalitarizam te se s vremenom pokazalo kako je težnja centralizaciji moći postala previše za ostatak država (Yugoslavia, 2003). Europska je unija uz desetljeća promatranja Jugoslavije mogla primijetiti njene greške, kao i dobre stavke koje bi se mogle implementirati na razini cijele Europe. Prilikom donošenja odluka, načelo supsidijarnosti dolazi do izražaja. Na razini cijele EU provode se brojni referendum i te se promiču demokratski izbori koji će zastupati interese svih građana. Jedna od važnih stavki koje su bile vidljive u SFRJ je i ekonomski sustav, odnosno tržište, zatvorenog tipa (Yugoslavia, 2003). Po tome pitanju se EU također pokazala kao progresivna, implementirajući svojim članicama slobodno tržište te bescarinsku zonu trgovanja.

Početak 90-ih godina 20. stoljeća obilježen je nemirnim raspadom Jugoslavije. Tijekom godina su svih šest država koje su činile SFRJ postale samostalne i suverene države. Nažalost, proces osamostaljenja obilježen je krvavim sukobima na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine (Yugoslavia, 2003). Ovakav ishod osim ogromnih ljudskih i materijalnih gubitaka, izazvao je i zahladnjivanje odnosa između Hrvatske i Srbije. Taj se odnos, godinama nakon Domovinskog rata, u vremenskim odmacima poboljšavao i pogoršavao. 1993. godine, za vrijeme rata, osnovan je Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, poznatiji

kao Haški sud (*About the ICTY*, 2007). Kao nepristrana institucija osnovana u Nizozemskoj, sud je vodio suđenje za sve ratne zločine koji su se događali 90-ih godina. Tijekom godina donesene su razne presude koje su među javnosti odjeknule na manje ili više turbulentan način. Uz to, brojni sporovi dviju zemalja tijekom godina nerijetko su zahtijevale uplitanje treće, objektivne strane. Svojim ulaskom u EU, Hrvatska se našla u poziciji u kojoj može Srbiji uvjetovati pregovore o ulasku u uniju. Jedan od stavki na kojoj Hrvatska najviše inzistira je rješavanje pitanja Domovinskog rata (We will not allow Serbia to advance toward EU until it meets all Croatia's demands, 2016). U ovoj delikatnoj situaciji prisutnost EU vrlo je važna. Ona mora pronaći način dođe do konsenzusa i kojoj će obje strane biti zadovoljne, ako želi da daljnje potencijalno širenje unije ne unese nemire i tenzije među postojećim članicama.

4.4 Bosna i Hercegovina, „Europska unija u malome“

U prijašnjim je odjeljcima bilo riječi o državama koje su potencijalne buduće članice Europske unije, s većim naglaskom na Tursku i Srbiju. Rečeno je kako te dvije zemlje, uz sve svoje prednosti i gospodarski i politički potencijal donose i određenu dozu problema koje bi trebalo korigirati. Uz već navedene potencijalne države članice kao što su Gruzija, Moldavija ili Crna Gora, valja istaknuti Bosnu i Hercegovinu (u daljnjem tekstu BiH). Ta se država sa populacijom od blizu četiri milijuna stanovnika (Bosnia and Herzegovina, 2002) u svijetu ističe po mnogočemu, a posebice po svojoj zamršenoj političkoj strukturi. U ovom će se odjeljku iznijeti više informacija o političkoj situaciji u BiH te će se osvrnuti na nju kao kandidatu za pristupanje Europskoj uniji.

Kao jedna od bivših republika SFRJ BiH je, kao i Hrvatska, doživjela razoran ratom kojim je stekla neovisnost. Krvavi sukobi, sa zamršenom političkom pozadinom obilježili su devedesete godine prošloga stoljeća. Nakon početka Domovinskog rata 1991. godine, bilo je pitanje vremena kada će se oružani sukob proširi i van granica Hrvatske, odnosno na područje Bosne i Hercegovine. Godinu dana kasnije, 1992. godine paravojska Srba u BiH napadom na Sarajevo označila je početak sukoba (Bosnian War, 2009). Ubrzo se sukob proširio diljem zemlje uključujući strane svih triju entiteta. BiH je kao država tri entiteta, Srba, Hrvata i Bošnjaka (uz ostale) postala mjesto visokih tenzija i netrepeljivosti (Bosnian War, 2009). Neprijateljsko raspoloženje popraćeno sve većom podjelom na tri strane rezultiralo je osnivanjem brojnih vojnih skupina i organizacija. Te su okolnosti Bosnu i Hercegovinu pretvorile u „bure baruta“ koje je zapaljeno. Uz brojne ljudske gubitke, u čitavoj su zemlje

ostale posljedice koje se do dan danas nisu uspjele razriješiti. Jedna od glavnih tema koje su obilježile rat i poslijeratno razdoblje je teritorijalna raspodjela. Budući da je na istim područjima u BiH živjelo više entiteta, borba za teritorijem postala je neizbježna. Polaganje prava na zemlju postalo je jednim od okidača sukoba, a konsenzus za okončanje rata donesen je tek uz intervenciju vanjske, nepristrane strane. Kako bi se sukobi priveli kraju potpisan je, uz prisilu međunarodne zajednice, Daytonski sporazum (Dayton Peace Agreement, 1995). Tim se sporazumom teritorij Bosne i Hercegovine podijelio na dva entiteta visoke autonomije, na Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine. Republici Srpskoj, koju je činilo većinski srpsko stanovništvo, pripalo je otprilike 49% teritorija dok je Federaciji BiH, sa većinski hrvatski i bošnjačkim stanovništvom, pripalo je 51% teritorija (Dayton Peace Agreement, 1995). Ovakva teritorijalna podjele jedne država, koja bi trebala predstavljati jednu cjelinu, u političkom smislu predstavlja veliki broj prepreka u očima Europe koje se moraju riješiti. Neunificirano tržište kao i politički ustroj koji je podijeljen na dva dijela neke su od stavki koje zahtijevaju promjenu ukoliko se BiH želi učlaniti u Europsku uniju. BiH, kao i ostale zemlje u regiji, također ima veliki problem sa korupcijom i netransparentnom vladavinom. Navedene stavke političke, ekonomske i socijalne prirode važno je stabilizirati i dovesti na višu razinu, no u državi koja je podijeljena na dva entiteta takav postupak može postati bitno teži.

Podjela jedne cjeline, bilo to kontinenta ili države, na više strane pokazala se uobičajenom pojavom tijekom povijesti. Situacija u BiH je, relativno gledajući, već viđena. No, uz brojne čimbenike poput povijesnih i kulturnih te političkog „status quoa“ nije jednostavna. Stavljajući BiH u kontekst unije, ona može biti dobar pokazatelj kako je organizacija suživota više naroda teška zadaća. Poštivanje svačijih prava, kultura i zakona na „malom“ geografskom mjestu moguć je samo uz suradnju svih strana. Rast i napredak neke države na gospodarskoj i društvenoj razini moguć je samo uz pristanak na promjene i suradnju stanovništva. Gledajući primjer Europske unije, jedne zajednice velikog broja naroda i kultura, kako na najbolji mogući način nastoji očuvati suverenost i integritet svake svoje države članice razvijajući se u isto vrijeme gospodarski, politički i društveno. Kako bi se postigao standard unije bile su potrebne godine rada, razvijanja i odricanja. Na takvo što Bosna i Hercegovina mora biti spremna, kako bi svojim stanovnicima osigurala prosperitetnu budućnost u kojoj će svi njeni narodi imati jednaka prava i mogućnosti.

5. Zaključak

Kao zajednica, partnerstvo i institucija Europska unija prednjači u mnogo čemu pred ostatkom svijeta. Razvijena industrija širokog spektra, poticanje obrazovanja, napredna medicinska skrb te brojni drugi aspekti odlike su koje krase Uniju. S takvim uvjetima tijekom godina pokazala se poželjnom „destinacijom“ za europske države poput Srbije, Albanije, Moldavije i Gruzije koje trenutačno nisu članice. Hrvatska je također primjer države koja je godinama prolazila kroz proces pregovora u želji za ulaskom u EU. Kao što je rečeno, pristupanje uniji zahtijeva i prilagodbu države u više stavki.

Pristupanje uniji veliki broj država stavlja u poziciju u kojoj ozbiljno i temeljito moraju razmisliti o svojoj budućnosti. Za zemlje Zapadne Europe to se pokazalo jednostavnijim. Brojne zajednice poput Euroatoma ili EFTA-e osnovane su na području Zapadne Europe. Samim time, te su se države pokazale kao osnivačicama i prvotnim članicama Europske unije. Gospodarska razvijenost te visoki indeks kvalitete života zemalja poput Francuske, Njemačke ili Nizozemske idu u prilog činjenici da su zapadne države ranije „prigrilile“ ideju o jedinstvenoj uniji. S druge strane, zemlje Istočne Europe su prema Europskoj uniji morale proći kroz teži put. Različiti politički ustroji, vrste tržišta te kulturološki čimbenici utjecali su na usporenije širenje unije prema istoku. Pokazalo se kako brojne norme o društvenom životu te inzistiranje na promjeni u načinu rada (ponajviše u industrijama) za neke države predstavljaju preveliku adaptaciju te reformaciju političkog sustava. Europski zeleni plan, primjerice, lakše je provesti u Belgiji, čija se industrija proteklih desetljeća prilagođava obnovljivim izvorima energije nego u Bjelorusiji, u čijoj industriji pretežito dominira primarni i sekundarni sektor te koja uvelike ovisi o nafti, plinu i sličnim izvorima energije. Također, zatvoreni tip gospodarstva te totalitarni režimi koji su bili aktualni u ne tako davnoj povijesti pokazali su se kao čimbenici koji su pojedine države usmjerili u smjeru u kojem Europsku uniju potencijalno ne doživljavaju kao zajednicu koja će im, uz određenu prilagodbu, pružiti brojne mogućnosti, već kao savez koji bi mogao narušiti njihovu suverenost.

Objediniti brojne države koje su po mnogočemu različite u jednu zajednicu nije jednostavan zadatak. Također, pristupanje jednoj takvoj zajednici radi ekonomske ili socijalne koristi uz potencijalnu cijenu narušavanja vlastitog identiteta predstavlja tešku odluku. U tom pogledu, Europska je unija u svom dosadašnjem djelovanju morala pronaći ravnotežu između svih tih čimbenika te će tako morati nastaviti raditi u budućnosti, kako bi osigurala svoj opstanak te daljnji rast i razvoj.

6. Popis literature i korištenih izvora

1. *About the ICTY* (2007.) International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, <https://www.icty.org/en/about>
(stranica posjećena: 16. lipnja 2024.).
2. Begović, M. (2012.) Odnos između NATO-a i EU: dolazi li do preklapanja uloga NATO-a i Zajedničke obrambene i sigurnosne politike EU?, *Međunarodne studije*, vol. 12 (1), <https://hrcak.srce.hr/en/file/422263>
(stranica posjećena: 28. lipnja 2023.).
3. Bilandžić, M. (2012.) Prema strategiji „nacionalne“ sigurnosti Europske unije? – Analiza Strategije unutarnje sigurnosti Europske unije, *Policija i sigurnost*, vol. 21 (1), <https://hrcak.srce.hr/file/125468>
(stranica posjećena: 28. lipnja 2023.).
4. Bilandžić, M. (2017.) Socijalna politika (sigurnost) kao područje nacionalne sigurnosti: prilog raspravi o kritičkim sigurnosnim studijama, *Revija za socijalnu politiku*, vol. 24 (3), <https://hrcak.srce.hr/en/file/280773>
(stranica posjećena: 14. rujna 2023.).
5. Bischof, S., Juran, J., Kovačević, Z., Majdak, M., Orsag, B., Strmečki, T. (2020.) Utjecaj Europskog zelenog plana na smanjenje onečišćenja u tekstilnoj industriji s naglaskom na oplemenjivanje tekstila, *Tekstil*, vol. 69, <https://hrcak.srce.hr/file/405737>
(stranica posjećena: 22. ožujka 2024.).
6. Bondarenko, P. »European Coal and Steel Community« (2015.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia, <https://www.britannica.com/money/topic/European-Central-Bank>
(zadnja izmjena: 31. srpnja 2024.).
7. Boromisa, A. (2020.) *Tko će i kako provoditi Europski zeleni plan? Institucije i koordinacijski mehanizmi u Hrvatskoj*, Friedrich Ebert Stiftung, https://irmo.hr/wp-content/uploads/2020/11/Analiza_EUROPSKI-ZELENI-PLAN.pdf
(datum objave: 13. listopada 2020.).
8. *Bosnia and Herzegovina* (2002.) Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bosnia-and-herzegovina/#people-and-society>

- (stranica posjećena: 10. srpnja 2024.).
9. »Bosnian War« (2009.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/event/Bosnian-War>
(zadnja izmjena: 28. ožujka 2023.).
 10. »Brexit« (2020.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/topic/Brexit>
(zadnja izmjena: 16. lipnja 2024.).
 11. Buksinski, T. (1998.) *The Moral Aspect of Political Protest under the Totalitarian System*, Political Philosophy,
<https://www.bu.edu/wcp/Papers/Poli/PoliBuks.htm>
(stranica posjećena: 29. rujna 2022.).
 12. Byrne, M., Mastny, V. (2005.) *A Cardboard Castle?: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1991*, PHP Publications Series, Washington D.C.
 13. *Celebrating the Cyrillic alphabet* (2018.) The Publications Office of the European Union,
<https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/library/library-blog/posts/celebrating-the-cyrillic-alphabet/>
(stranica posjećena: 5. rujna 2023.).
 14. »Cold War« (2006.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/event/Cold-War>
(zadnja izmjena: 8. lipnja 2024.).
 15. *Convention, Establishing the European Free Trade Association* (2013.) The European Free Trade Association,
<https://www.efta.int/sites/default/files/documents/legal-texts/efta-convention/Vaduz%20Convention%20Agreement.pdf>
(stranica posjećena: 21. rujan 2022.).
 16. »Croatia« (2002.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/place/Croatia>
(zadnja izmjena: 4. siječnja 2023.).
 17. Cvrtila, V. (2000.) Republika Hrvatska – gateway prema jugoistočnoj Europi, *Politička misao*, vol. 37 (1),
<https://hrcak.srce.hr/en/file/43388>
(stranica posjećena: 15. lipnja 2023.).

18. Čović, S. (2021.) Brexit – kulminacija problematičnog odnosa s Europom, *Diskrepancija*, vol. 16 (24),
<https://hrcak.srce.hr/en/file/367975>
(stranica posjećena: 16. siječnja 2024.).
19. *Dayton Peace Agreement* (1995.) Organization for Security and Co-operation in Europe,
<https://www.osce.org/bih/126173>
(datum objave: 14. prosinca 1995.).
20. *Demography of Europe – 2024 edition* (2024.) Eurostat,
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2024#population-structure>
(stranica posjećena: 22. ožujka 2024.).
21. *Energy statistics – an overview* (2024.) Eurostat,
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview#Primary_energy_production
(stranica posjećena: 23. ožujka 2024.).
22. *Enlargement of the European Union* (2015.) The Publications Office of the European Union,
https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-02/brochure_enlargement_of_the_european_union.pdf
(stranica posjećena: 8. lipnja 2023.).
23. »European Atomic Energy Community« (2009.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/topic/European-Atomic-Energy-Community>
(zadnja izmjena: 20. ožujka 2023.).
24. »European Coal and Steel Community« (2002.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/topic/European-Coal-and-Steel-Community>
(zadnja izmjena: 20. ožujka 2023.).
25. »European Community« (2002.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/topic/European-Community-European-economic-association>
(zadnja izmjena: 13. lipnja 2024.).
26. »European Free Trade Association« (2002.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,

- <https://www.britannica.com/money/topic/European-Free-Trade-Association>
(zadnja izmjena: 20. ožujka 2023.).
27. *European Security Strategy: A Secure Europe in a better World* (2009.) The Publications Office of the European Union,
<https://www.consilium.europa.eu/media/30823/qc7809568enc.pdf>
(stranica posjećena: 5. rujna 2023.).
28. »European Union« (1999.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/topic/European-Union>
(zadnja izmjena: 31. srpnja 2024.).
29. *Explore your air quality* (2024.) IQAir,
<https://www.iqair.com/>
(stranica posjećena: 2. svibnja 2024.).
30. Frieden, J. (1998.) *The Euro: Who Wins? Who Loses?*, Foreign Policy,
<https://scholar.harvard.edu/files/jfrieden/files/euro.pdf>
(stranica posjećena: 12. ožujka 2023.).
31. Guzzeti, L. (1995.) *A Brief History of European Union Research Policy*, European Commission,
<https://netaffair.org/documents/1995-a-brief-history-of-european-research.pdf>
(datum objave: 10. studenog 2009.).
32. Haglund, David G. »North Atlantic Treaty Organization« (1999.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/topic/North-Atlantic-Treaty-Organization>
(zadnja izmjena: 29. srpnja 2024.).
33. Handrlica, J. (2018.) *The Splendid Durability Of The Provisional: A Tribute To Euratom*, *Croatian Yearbook of European Law & Policy*, vol. 14 (1),
<https://hrcak.srce.hr/file/317581>
(stranica posjećena: 17. rujna 2022.).
34. Krastev, I., Leonard, M. (2024.) *A new political map: Getting the European Parliament election right*, European Council on Foreign Relations,
<https://ecfr.eu/publication/getting-the-european-parliament-election-right/>
(datum objave: 21. ožujka 2024.).
35. *Kriteriji za pristupanje (Kopenhaški kriteriji)* (2021.) The Publications Office of the European Union,

<https://eur-lex.europa.eu/HR/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>

(stranica posjećena: 3. svibnja 2024.).

36. *Kronologija važnijih datuma u procesu pristupanja Hrvatske Europskoj uniji* (2013.) Sabor.hr,

<https://www.sabor.hr/hr/europski-poslovi/sabor-u-procesu-pristupanja-eu-u-kronologije/kronologija-vaznijih-datuma-u-procesu>

(stranica posjećena: 15. rujna 2023.).

37. Kuko, S. (2006.) Proširena Europska unija – regionalna ili globalna sila?, *Međunarodne studije*, vol. 6 (4),

<https://hrcak.srce.hr/file/421475>

(stranica posjećena: 12. ožujka 2023.).

38. »Kurd« (1999.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,

<https://www.britannica.com/topic/Kurd>

(zadnja izmjena: 23. veljače 2024.).

39. Lendić, T. (2005.) Turska i Europska unija, *Međunarodne studije*, vol. 2,

<https://hrcak.srce.hr/file/419567>

(stranica posjećena: 5. svibnja 2024.).

40. Liboreiro, J. (2023.) *EU summit ends with a whimper as Poland and Hungary resist migration reform*, euronews,

<https://www.euronews.com/my-europe/2023/06/30/eu-summit-ends-with-a-whimper-as-poland-and-hungary-resist-migration-reform>

(datum objave: 30. lipnja 2023.).

41. »Lisbon Treaty« (2009.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,

<https://www.britannica.com/event/Lisbon-Treaty>

(zadnja izmjena: 31. srpnja 2024.).

42. Lojić, S. (2018.) Europska unija – od ideje do osnivanja, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, vol. 2 (2),

<https://hrcak.srce.hr/en/file/360201>

(stranica posjećena: 17. rujna 2022.).

43. »Maastricht Treaty« (2002.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,

<https://www.britannica.com/event/Maastricht-Treaty>

- (zadnja izmjena: 31. srpnja 2024.).
44. Magone, J.M. (2023.) *The Americanization of European Union Democracy Promotion Ideology, Diversity, and United States Hegemony*, Edward Elgar Publishing, str. 59-76,
[https://aecpa.es/files/congress/7/actas/area05/GT20/MAGONE-JoseM\(UniversityofHull\).pdf](https://aecpa.es/files/congress/7/actas/area05/GT20/MAGONE-JoseM(UniversityofHull).pdf)
(stranica posjećena: 11. ožujka 2023.).
45. Maurović, M. (2005.) Hladni rat: (ne)definicija, početak, interpretacije, percepcije i identifikacije, povezanost unutarnje i vanjske politike, *Pro tempore*, vol. 2,
<https://hrcak.srce.hr/file/81754>
(stranica posjećena: 29. rujna 2022.).
46. »Nicolae Ceausescu« (2007.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/biography/Nicolae-Ceausescu>
(zadnja izmjena: 31. srpnja 2024.).
47. *Odnosi EU-a i Turske* (2016.) The Publications Office of the European Union,
<https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/turkiye/#candidate>
(stranica posjećena: 3. svibnja 2024.).
48. *Organic action plan* (2021.) European Commission,
https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/organic-action-plan_en
(stranica posjećena: 2. svibnja 2024.).
49. Our history (2023.) *Commonwealth Secretariat*,
<https://thecommonwealth.org/history>
(stranica posjećena: 16. siječnja 2024.).
50. *Outline History of Nuclear Energy* (2016.) World Nuclear Association,
<https://world-nuclear.org/information-library/current-and-future-generation/outline-history-of-nuclear-energy.aspx>
(stranica posjećena: 28. kolovoza 2022.).
51. Patel, O., Renwick, A. (2016.) *Brexit: The Consequences for other EU Member States*, The Constitution Unit,
https://www.ucl.ac.uk/constitution-unit/sites/constitution_unit/files/briefing-paper-4.pdf
(datum objave: 5. svibnja 2016.).
52. Pavlović, Z., Todosijević, B. (2023.) On improbable carrots: Serbian citizens between Kosovo and the elusive EU membership, *Političke perspektive*, vol. 13 (2),
<https://hrcak.srce.hr/file/451226>

- (stranica posjećena: 16. lipnja 2024.).
53. Pejović, A.A. (2018) Varijabilna realnost Zapadnog Balkana u kontekstu evropske integracije, *Politička misao*, vol. 55 (1),
<https://hrcak.srce.hr/file/289956>
(stranica posjećena: 16. lipnja 2024.).
54. Perkoy, I. (2022) Društvo otpada. Zagreb: Pergamena, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku
55. Petković, K. (2005.) Anđelko Miladrović: Pod globalnim šešišrom: društva i države u tranziciji i globalizaciji, *Politička misao*, vol. 42 (2),
<https://hrcak.srce.hr/en/file/33074>
(stranica posjećena: 12. ožujka 2023.).
56. Poljančić, L. (2006.) Transatlantski odnosi, *Pravnik*, vol. 40 (83),
<https://hrcak.srce.hr/file/13033>
(stranica posjećena: 12. siječnja 2023.).
57. »Postwar Europe« (1998.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/topic/history-of-Europe/Postwar-Europe>
(zadnja izmjena: 26. srpnja 2024.).
58. Rudolf ml., D., Vrdoljak, I. (2005.) Europska unija i Republika Hrvatska, *Adrias*, vol. 12,
<https://hrcak.srce.hr/file/56357>
(stranica posjećena: 14. rujna 2023.).
59. Sachs, J.D. (1999.) *Twentieth-Century Political Economy: A Brief History of Global Capitalism*, Oxford Review, vol. 15 (4),
https://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/pubs/Oxfordreview_winter99.pdf
(stranica posjećena: 28. kolovoza 2022.).
60. *Schuman declaration May 1950* (2012.) The Publications Office of the European Union,
https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en
(stranica posjećena: 28. kolovoza 2022.).
61. *Speech by Nicolae Ceausescu at the Meeting of the Party and State Leaders of the Warsaw Pact* (2011.) Wilson Center Digital Archive,
<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/speech-nicolae-ceausescu-meeting-party-and-state-leaders-warsaw-pact>

- (stranica posjećena: 20. siječna 2023.).
62. Stanić, D. (2022.) Italija u čvrstom zagrljaju desnice: kontekstualizacija izbornih rezultata, *Političke analize*, vol. 11 (42),
<https://hrcak.srce.hr/file/414128>
(stranica posjećena: 22. ožujka 2024.).
63. Šimac, N. (2011.) Europa i komunizam: Od »crne rupe« pamćenja do istine; od zločina do pravde, *Nova prisutnost*, vol. 9 (1),
<https://hrcak.srce.hr/file/107756>
(stranica posjećena: 29. rujna 2022.).
64. *The European Green Deal* (2020.) European Commission,
https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
(stranica posjećena: 23. ožujka 2024.).
65. *Treaty of Maastricht on European Union* (2018.) The Publications Office of the European Union,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0026>
(stranica posjećena: 21. siječnja 2023.).
66. *Treaty on European Union* (2016.) The Publications Office of the European Union,
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT>
(stranica posjećena: 12. ožujka 2023.).
67. *Ustav Republike Hrvatske* (2010.) Zakon.hr,
<https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>
(stranica posjećena: 15. rujna 2023.).
68. *Ustav Republike Srbije* (2006.) Paragraf lex,
https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html
(stranica posjećena: 15. lipnja 2024.).
69. »Warsaw Pact« (2008.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/event/Warsaw-Pact>
(zadnja izmjena: 31. srpnja 2024.).
70. *Waste recycling in Europe* (2023.) European Environment Information and Observation Network,
<https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/waste-recycling-in-europe>
(datum objave: 19. prosinca 2023.).

71. Weber, M. (1905./2006.) *Protestantska etika i duh kapitalizma*, prev. D. Hlad, Misl, Zagreb.
72. *We will not allow Serbia to advance toward EU until it meets all Croatia's demands* (2016.)
Ministarstvo vanjskih i europskih poslova,
<https://mvep.gov.hr/press-22794/we-will-not-allow-serbia-to-advance-towards-eu-until-it-meets-all-croatia-s-demands/195741>
(datum objave: 18. srpnja 2016.).
73. Wiatr, J.J. (2000.) *Srednja Europa u novom svjetskom poretku*, *Politička misao*, vol. 37 (2),
<https://hrcak.srce.hr/file/42939>
(stranica posjećena: 29. rujna 2022.).
74. »Yugoslavia« (2003.) *Encyclopedia Britannica*, Britannica, The Editors of Encyclopaedia,
<https://www.britannica.com/place/Yugoslavia-former-federated-nation-1929-2003>
(zadnja izmjena: 5. siječnja 2023.).